

Egy tápairéti tanya és lakói a 20. században

KEREKES IBOLYA

(Karolina Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium, Alapfokú Művészetoktatási Intézet és Diákotthon, Szeged)

A tanya, amelynek történetét igyekszem bemutatni, apai dédnagyapámé, Kószó Palika Ferencé volt. Reményeim szerint a tanya történetén keresztül lakóiról és a Tápairét életéről is sikerül képet adnom. Mára már csak mutatóba maradtak tanyák ezen a területen, de még sokan élnek azok közül, akik a Réten nevelődtek. Anyaggyűjtésem során családomból ilyen embereket kerestem meg. Visszaemlékezéseikre alapozom dolgozatomat.¹

Tanyák a Tápairéten

A Tápairét Tápéval szemközt, a Tisza bal partján, a Tisza és a Maros által határolt területen fekszik. Északról az algyői, keletről a lelei határ övezi. A folyószabályozások előtt vízjárta terület volt. A *Lebőn és Malajdokon* végzett régészeti kutatások bebizonyították, hogy az őskortól kezdve élnek emberek ezen a területen.²

A kiterjedt, gazdag vízivilág később a tápaiaknak is megélhetést biztosított: A gyűjtögetés mellett virágzott a pákászat, a vejszés rekesztő halászat, marhákat legeltettek erre, a magasabban fekvő területek bőséges szénát biztosítottak, a hatalmas gyékénytermő rétek pedig megalapozták a tápai háziipar létrejöttét és hírnevét.

1715-ben Szeged városa szerezte meg magának Tápét, 1726-ban pedig a hozzátartozó földterületeket is magához csatolta. A tápai rév jövedelme jelentős bevételt jelentett a városnak, mert 1790-ig, az első újszegedi híd megépüléséig a Makó és Arad felé tartó országút a tápai réven és a Tápairéten vezetett keresztül.³

Az 1776-ban Balla Antal, majd 1808-ban Vedres István által készített térképeken még jól láthatóak a Maros nagy kanyarulatai, amelyeket az 1844-es Maros-szabályozáskor vágtak át. Az átvágások eredményeként a Tápéhoz tartozó földterületek egy része a folyó túlszárterületére, a deszki határba került át. Az elvesztett területekért cserébe ajánlott *Vetyehátat* a tápaiak csak hosszasan alkudozások után, 1866-ban fogadták el véglegesen. Ez lett a tápairét *Pajorok* nevű része. A város *csereföldként (örökföldként)* osztotta ki azok között, akiknek elődei Mária Terézia úrbéri rendelete nyomán 1776-ban olyan kaszálót kaptak a Maros mentén, amely a szabályozás után a túlszárterületre került.⁴ A *Pajorok*ba való eljutást a város azzal segítette, hogy a tápai réven

¹ Adatközlőim: id. Kószó Antal (1920), id. Kószó János (1926 - 2003) és felesége, Paronai Anna (1928), valamint édesapám, Kerekes Ferenc (1944).

² Az első leletek 1840 táján kerültek elő Lebőről, amikor a szegedi Kárász-ház építéséhez erről az ártéri szigetről hordták a homokot. Reizner János volt az első, aki 1903-tól ásásokat végzett Lebőn. Móra Ferenc 1927-ben és 1930-ban vezetett itt régészeti kutatásokat, amelyekről az *Utazás a földalatti Magyarországon* című könyvének *Insula Lebő* fejezetében emlékezik meg. 1950-ben, 1956-ban és 1967-ben is folytatták a szegedi múzeum régészei az ásásokat. Ezekről bővebben: Reizner János: *Lebői, őthalmi és ó-bébai ásások*. *Archelogiai Értesítő* 24. 1924. 76–79. Trogmayer Ottó 1971 31.-45.

³ Giday Kálmán 1971, 59.

⁴ Andrásfalvy Bertalan 1971, 327-333.

ingyen kelhettek át a gazdák. Miután örökléssel, adásvétellel elaprózódtak a birtokok, a pajori gazdák akkor is ingyen utazhattak a kompon – szemben a Rét többi bérlőjével.⁵

A folyószabályozások után indult meg a Rét szántófölddé és kaszálóvá alakítása. Szeged város haszonbérbe adta az ármentesített rétet. A bérbeadás nyilvános árverésen történt, ahol egymásra *licitáltak*: az kapta az adott területet, aki többet ígért érte. A *licitálások* nyomán megjelentek a Réten tápaiak mellett makói, vásárhelyi, szegedi, deszki bérlők is.

A szántóföldi műveléssel, az *örökföldekkel* és a *25 éves hosszúbérlettel* jelennek meg a tanyák. A réti tanyák nem *tartozéktanyák* voltak, hanem *szórványtelepek*, mivel gazdák szinte kivétel nélkül eladták belterületi házukat, s véglegesen a tanyára költöztek. Életük egész évben itt zajlott. Piacozni Szegedre, Makóra, illetve Vásárhelyre jártak. Tápéra csak nagyobb egyházi és családi ünnepekkor mentek be, vagy ha hivatalos ügyet kellett intézniük.

A *tanyák* (*szórványtelepülések*) nagy számát jól jellemzi, hogy négy *tanyai iskolát* építettek a Réten: Kutason, Pajorban, Lebón és Városmajorban (Szilvesztermajor). Ezek az iskolák egyházi és kulturális központokká váltak. A tápai plébános vagy a káplán járt ki hittanórákat tartani a gyerekeknek, vasárnaponként más-más iskolában tartottak misét.⁶ A tanítók lehetőséget és helyet adtak a gazdák összejöveteleire, illetve maguk szerveztek kulturális összejöveteleket.

Az 1920-as évektől a téjesesítést megelőző évekig fölvirágzott a Tápairét élete. Ezeket az éveket és a hanyatlást szeretném bemutatni a következőkben.

Egy család a Tápairéről

A 12. század elején Tápé neve azok között a falvak között szerepel, amelyeket Álmos herceg az általa alapított dömösi prépostságnak adományozott. 1138-ban, a faluban lakó 20 családot (*háznépet*) név szerint is felsorolták, s ebben az első összeírásban már ott olvasható a Kószó (Cosu) név.⁷ A korra jellemző egyelemű személynévekből azonban nem bizonyítható egyértelműen család–kontinuitás.

A tápai családokban sok gyermek született, ezért az évszázadok folyamán egyre kiterjedtebbeké váltak. A gyermekek a nagyszülők, szülők, vagy egyes rokonok nevét örökölték, így nyolc-tíz férfi és nő keresztnév öröklődött leggyakrabban a családokon belül.⁸ Előfordult, hogy egyszerre több azonos nevű személy élt a faluban, ezért valamilyen megkülönböztető – pl. tulajdonságra, tisztségre, foglalkozásra utaló

⁵ Molnár Imre 1971, 363.

⁶ Mind a négy iskolánál külön kis harangot csináltattak a környékbeli. A pajori harangot, amely ma a tápai temető lélekharangja, dédnagyapám készítette.

⁷ Kristó Gyula 1971. 49.

⁸ Ezek a következők: András, Antal, Ferenc, György, János, József, István, Mihály, Péter, Pál, Sándor - Mária, Anna, Erzsébet Julianna, Klára, Rozália, Teréz, Viktória. Jellemző, hogy dédnagyapám gyermeki neveinek egy része is ebből a névkörből került ki: Rozália (1908) - édesanyja nevét örökölte, Ferenc (1910) - édesapja nevét örökölte, Anna (1913) - apai nagyanyja, Biacsi Anna nevét örökölte, Antal (1920) - anyai nagybátyja, az I. világháborúban odamaradt Molnár *Tútor* Antal nevét örökölte, Mária (1917), Ilona (1924) és János (1926) keresztnévének családi eredetére már nem lehet biztosan visszakövetkeztetni.

– szót ragasztottak a nevéhez. Ezt a *ragadványnevet*, a könnyebb megkülönböztetést segítve gyermekei és leszármazottai viselték tovább.⁹ A *Palika* ragadványnév keletkezéséről nagyanyám, Kószó *Palika* Ilona testvére, Tóni bácsi így mesélt: „*Úgy történt ez, hogy a 800-as években Tápén kolera vót. És a falunak a nagy része möghalt. Akkó mostan ebbül a családbul ez az egy gyerök maradt mög. ... Aztán azé löttünk Palikák is, hogy aszt a gyerököt, tudod, később dédölgették, hogy Palikám, Palikám, gyëre Palikám. No, így löttünk mi Palikák.*”¹⁰

Kószó *Palika* Ferenc (1884–1956) kilencéves volt, amikor édesapja, Kószó Imre meghalt.¹¹ Édesanyja, Biacsi Anna, egyedül nevelte tovább az öt gyermeket. A földművelésre nagybátyja, Kószó Menyhért tanította. Később, egyetlen fiúként, ő vette át az apai és anyai örökségből származó földek művelését. 1907. január 28-án vette feleségül Molnár *Tútor* Rozáliát (1888–1956).¹² Nősülése után a mai Rév utcában előbb apósáékkal élt, majd nem messze, szintén a Rév utcában vett saját házat.

„*Az is tápai lány vót, akit elvött. Azok ott laktak a Bodó kocsmának által. Harmadik ház vót az öregapáméké. A sarkon vótak a Polyák Tóniék, aztán a Fecskéék, aztán a Molnár öregapámék. Anyám ott születött. Öregapámék háza után vót egy ház, utána vót tovább a Fodor ház. A nagyanyám az Fodor Rozál vót. Cinó Roza. Nagyanyám vót a legidősebb a Fodorok között. Annak a húga vót a Fecskéné, a Fodor Mária. Azok laktak ott előttük. A húga, Fodor Étél ottmaradt a Fodor háznál. Vót még Fodor Annus, mög még egy Fodor lány, mög egy férfi, Fodor István. A család ott lakott egy helyön. Apámék aztán is ott laktak, csak kicsit távolabb. Az öregtemető ahun van, mög a kápolna, odamönt a kerijük lába. (id. K. A.)*

Innen járt ki a családi földekre, s besegített apósa, Molnár *Tútor* Menyhárt pajori földjeinek művelésébe is.

„*A Tápairétön ez a tanya ez pedig az öregapámé vót, a Tútor öregapámé, Molnár öregapámé. Ottan öt-hat hold körül vót öregapámnak, mellette mög vót annak a nényjinek, Tútor Rozálnak a földje. Az ilyen örökföd vót. Ketten vótak testvérök a nényjivel, asztán egymás mellett vót a föld. Egy kút vót építve, a mezsgyére tötték a kútat. ... Csak művelni jártak ki a földet. Azelőtt nem vót ott jószág. Tanya addig is vót, de csak művelni jártak ki a földet. Nősülése után apám járt ki oda.*

Az első világháború után a románok begyűttek a Tiszáig. De a földet művelni köllött akkor is. A halászok vitték át őket a Tiszán. Osztán csak gyalog ... nem möhetött máshogy. Mikor valahogy átjutott, addig vót ott, amíg akart ott dógozni, aztán gyüött haza. Akkor mögint lopakodva gyüött, hogy a románok el nē fogják. Mer' ha a románok elfogták az embört, azok bevitték, oszt a 25 botot, azt használták! Az akkor román területnek számított, oda nem járhattak át. Apám mondta, hogy egyször gyüött hazafelé, oszt elfogták. De akkó nem bántották a románok. Elengedték, nem verték mög.” (id. K. A.)

⁹ A ragadványnevekről bővebben: Lele József-Waldmann József, 1971. 837-846.

¹⁰ Kószó Pál 1827. december 31-én született Tápén.

¹¹ A családi emlékezet szerint megmérgezték.

¹² A *Biacsi* név a 18. századtól követhető nyomon. Feleségének, Molnár Rozáliának családneve pedig a 16-17. századi tápai tizedlajstromokban bukkan föl. Bővebben: Kristó Gyula 1971.48. *Tútor*nak vagy *gyámtyán*nak nevezték hajdan azt a választott képviselőt (*esküdtet*), aki a képviselőtestület tagjai közül a falu árváinak, özvegyeinek ügyeivel foglalkozott.

Apósa halálát követően eladta egyik sógorának (*Jakó sógornak*) a tápai házat. Öt gyermekével (Rozália, Ferenc, Annus, Mancsi és a márciusban született Antal) 1920 júniusában költözött ki a *Tápairétre*, a pajori kis házba. Később még két gyermeke született a tanyán: Ilona és János.

„Osztán kicsi vót az a tanya. Lakható vót az mindönféleképpen, csak kisebb vót. Abba is vót kamra, mög a konyha – onnan fűtöttek, ... mög egy szoba ... Előtte mög egy nyitott gang vót. Mög aztán mellette vót egy istálló, a kamra után. Aztán vót a dudvarakás. ... A kikötözés után is ilyen vót, csak nagyobb lött, mer' 28-ba mögnagyobbították, mög a dudvarakás után építöttek még egy marhaistállót is. Osztán a dülőút felé vót még egy konyha, egy kisebb. Az ereszbű vót csinálva. Vályogbul rakták. Mindön vályogbul vót.” (id. K. A.)

Jó minőségű feketeföld volt ott, s mivel a Rét többi részénél – *Leböhöz* és a *Sír-hegyhez* hasonlóan – valamivel magasabban volt, az esőzések illetve áradások után hamar lefolyt róla a belvíz. Búzát, árpát, zabot, lucernát vetettek elsősorban, a ház melletti veteményesben pedig önellátásra termelték a zöldségfélét: krumplit, babot, paprikát, káposztafélét, paradicsomot. A kiköltözés utáni első években még gyékényeztek tovább – ahogy azt Tápén lakva megszokták.

„Apám művelte a szülémnek a földjét is. Amikó vitte a piacra a herét, engöm elhítt kocspásztornak, mög hát adtam neki lē a herét a pallásrúl, ű mög rakta a kocaira. Szegedre jártunk be piacra.

Anyám mög szűtt, ... szűtt ... Mink gyerökök mög sodrottunk ijant. Mögvót ám a lecke, hogy hát hány karóhoz hány szálnak köll lönnie. Osztán mink sodrottunk, mög hámozunk este. Elsőbb ami a szélin vót, aszt lē köllött szödni. Simára. Asztán mikó aszt lészödtük, akkó asztán tovább bontottuk. Abbul szűtték a gyékényt. Ami oszt először lēhullott, abbul csináltunk kötelet. Herét kötöttünk vele, mög szárat. Arra jó vót. ... Apám nem mönt gyékényt szödni, asztat úgy vötték a kufáktú. Akiknek lēadták a gyékényt, attú vötték. Csak télön csináltuk, nyáron nem vót erre idő. Később ugye mán mink is mögerősödtünk, több földde' vergödtünk, akkor mán nem vót arra idő. Elejibe vót az. János mán nem is sodrott ijannal. Tán még Ilus sē. Még Mancsi mög Annus csinálták.” (id. K. A.)

A pajori 6 hold mellé dédapám 25 éves lejáratra kapott még 5 hold földet *Vitéztelepen* az I. világháborúban töltött katonaeveiért.¹³ Emellé az évek során sikerült még vásárolnia néhány hold örökföldet a *Kispajorban*, s a földárveréseken, *licitálásokon*¹⁴ bérelt földekkel együtt 1933-ban már összesen 30 holdon gazdálkodott. A bérföldek a tanyától távolabb estek, volt olyan is, amely a Tisza túloldalán, a *Völgyközben* terült el, sőt az algyői határban is műveltek bérelt földet. Az egész család együtt dolgozott, a nagyobb munkák idején a Tápén lakó rokonok, vagy a tanyai szomszédok kisegítették egymást. A szántóföldi és az állatok körüli teendők ellátásában egy béres segítette a munkát. *„Egy bérös igencsak vót, de hát együtt dógoztunk mi azzal mindég. Egy helyön vótunk, egyet öttünk, nem vót ott külön sēmmi.” (id. K. A.)*

¹³ "Kószó Ferenc: (...) Katonai kötelezettségének a 46. gy. ezredben tett eleget Szegeden. (...) A háború alatt az orosz, olasz és szerb frontokon harcolt, mint tizedes szerelt le." In: Csongrád vármegye – Személyi adattár 1938. Bp., 268.

¹⁴ Ezeket a *licitákon* 5-10 évre adta bérbe a város a földet annak, aki a legtöbbet ígérte érte.

A szántás, vetés, aratás a Tápairéten kialakult általános rend szerint folyt.¹⁵ A földet trágyázták, és bizonyos időközönként lucernát vetettek a termőerő megújítására ott, ahol valamilyen ok miatt nem tudtak trágyázni. Sokáig megmaradt a kaszás aratás. A gépes cséplés mellett az árpát lóval nyomtatták. Kószó Antal bácsi így emlékezett vissza erre:

"Vót mán cséplőgép, de mink még cséplőtünk lóval is. A nagyudvarba' vót a szé-rűs rész. Az aratás után még várni köllött egy kicsit, mert a gabona még ért. A szár, az nevelte tovább, mög érlelte. Egy-két hét múlva mán nyomtattunk. De búzát mink nem nyomtattunk mán, csak árpát. Az könnyebben tört sokkal. De nagy munka vót ám az! Nagy! ... Nagy vót a szűrű, jó 20 méter. Kerek vót, keményre mögcsináltuk, mert mindég úgy vót tartva, hogy szívós lögyön. Nē száraz lögyön, sē nem vizes. Olyan kemény vót ám az alja, mint ez az asztal! Aszt az olyan sima volt, hogy lehetett sōpre-ni aszt a gabonát.

Úgy vót beágyazva, hogy a kalász volt a földön, a tüve vót főfele. ... Négy lóval jó volt, mög vót mikó hat lóval ... Az mégjobb vót, mer' a lovak cibálták egymást, húzták egymást. De hogyha két ló vót, azzal nagyon rossz vót nyomtatni, mert az húzta az embört. Nyakig ért a gaz, meleg vót, belesütött a Nap a szömbe! Nehéz vót! Oszt akkó a ló fordult egyet, akkó egy lépést elébb möntem. Mögént fordult, mögént elébb. Így haladt körű mindég, körű, körű...

No most akkó, mikó mán jó sokáig lētaposták, mán nem nagyon vót kalász rajta, akkó forgatták. Ereggy lē a kocsihoz! Osztán öttek a lovak, oszt akkó apámék mögforgatták. ... Aztán mögént még taposta a ló, aztán egy jó óra múlva mán akkor az kezdött szalma lönni, a szára puha vót. Akkó a puháját lēszödték onnan. Kényelme-sebb vót aztán. Ez mönt így. Háromszor négyször, ötször lē lött szödvē.

Akkó aztán még a szömet is tapostattuk. A toklászokat lētaposta rúla a ló. Akkó mán könnyű vót. Akkor volt nehéz, mikor az embör nyakig vót szalmával, mög meleg volt. Az nagyon rossz volt! ... Akkor aztán összedúrtuk, összelapátoltuk rakásba a szömet. Akkor aztán vót ilyen falapát, oszt így földobtuk a lapáttal. Volt még a fölöző, ammög olyan nagy háló volt. Olyan nagy, hosszú nyélön volt az a háló. Olyan vót, mint a halászhaló. Akkor aztán avval fölözte. Födöbta a koma, a szél valamit kivitt belüle, ami mög piszok rajtamaradt, azt a fölöző szödtē lē. Lēhúzta oldalra. No oszt akkó ez mönt kétszō', hogy át lött dobálva. Aztán mög vót a nagy szelelőrosta. Mönt belefele vödörrel a mag, oszt aztán azt hajtottuk. A szelelővitorlák szépen kifijták a polyvát. Akkó mán tiszta vót, möhetött a pallásra.

A szalmáját mög állat alá használtuk. Fűteni nem vót olyan jó vele, mert puha vót. Fűteni a búzaszalma jobb vót, keményebb vót a szára, jobban égött. Ezt inkább aljnak használtuk."

A gabonatermelés volt a család legfőbb bevétele. Saját szükségleteikre hagytak elegendő mennyiséget, a többit nagykereskedőknek adták el.

"A gabonakereskedő mind zsidó vót. Nem vót másnak annyi pénze. Újságban hirdette, hogy mögvönnē a termést. Mög hát érdeklődtek a gazdák, egyik a másiktul. Mán előtte egy héttel mögüzente a zsidó, hogy ekkor hát itt lösz a hajó. Oszt akkó elvitték. ...

¹⁵ Bővebben: Molnár Imre 1971. 365-392.

Mikó mögvót a cséplés, akkó légyütt a hajó a Tiszán. Légyütt Tápéra. Hunnan gyütt, tudja Isten! ... A zsidónak vót bérölt hajója. A komp mellett volt fölállítva, aztán mög Nagyfánál. Ottan vót lënt a Tisza parton. Oda vittük lë a búzát. Odaálltunk a lépcső mellé, a járda mellé. Akkó a hajóbul gyütt fő a járda az útpartra. Gyüttek az embörök, a zsákolók, oszt ahogy gyüttek, úgy adtuk nekik. Vitték befele. Akkó mán mérték. Ott vót a mázsa, ott mérte. Aztán mán dűtötte bele a hajóba, a mázsáruul igyenöst." (id. K. A.)

Kifejezetten az állatok takarmányozására természettek a bérföldeken lucernát, zabot és kukoricát. A háborús években az állam elrendelte néhány ipari növény kötelező termesztését, így a hagyományos termények mellett megjelent a Tápáirét szántóföldjein a cukorrépa, len és a kender.

"Azt nem vetöttünk vóna mink, de ki vót adva, hogy mennyit köllött vetni. Ki vót írva, hogy akinek 10 lánc földje van, annak, egy láncot, vagy fél láncot. A használt terület után vót mögadva. Vethetött többet is, de mög vót adva, amennyit kötelező vót. Lë köllött adni, de kifizették. Maximált áron, amit az állam mögállapított. Nem vót az rossz végtire, ki lehetett vele gyünni. Mögfelelő árat adtak.

Kendört is termeltünk. Ott volt a Vajháton, az algyevi részön a kendörgyár, azt oda szerződtek. De az nem volt kötelező, azt azér' termeltük, mer' érdemös vót. Sok dolog vót vele, de mögerte." (id. Kószó János és felesége, Paronai Anna közlése)

A föld megműveléséhez, a közlekedéshez, szállításhoz nélkülözhetetlenek voltak a lovak. Mellettük két-három tehenet, disznót – egy anyakocát és 8-10 híztót –, birkát és baromfiakat tartottak.

„Nekünk igencsak négy lovunk vót, vagy három lovunk mög egy csikó. Két lovunk mindég mönt. Mikor voltak a bevonulások, akkor behítták, sorozták a lovakat is, a kocsit is. Bizottság gyütt, aztán össze köllött írni. Tudták, hogy kinek hány lova van, osztán akinek két lova vót, annak egyet köllött vinni. Muszáj vót. Aztán apámnak tudni köllött, hogy hogy állnak, mer' esküdt vót. Miénk vót a ló, visszaadták azt, de a katonaságnak köllött, vinni köllött a cumójukat. Akkor a lovak vitték, amikor a bevonulás vót. Oszt amikor vége vót a bevonulásnak, akkor hazagyüttek, lészerelek a lovak is.

Mivel a háború alatt elvitték a lovakat, összefogtak a gazdák, a szomszédok, a rokonok – az mindégy – és a mögmaradt lovakkal együtt művelték földet. Ha az egyik mögvót, akkó a tiedet csináljuk. Möggyöztek, segítötték egymást.

Tehén is vót. Az nagyon köllött, mer' amit elbírtuk adni, abbul éltünk mög. Nekünk két tehenünk mindég vót, de aztán vót, mikó három is. Kacsa is vót, de liba az minálunk mindég vót, mer ugye lányok vótak a háznál, oszt köllött a toll a stafírungba. Köllött a dunna, párna, derékalj. ... Télön vót a fosztás." (id. K. A.)

„Nagytatáéknál arabs meg nónius lovak voltak mindég. Törzskönyvezett lovak voltak, csak azt tartottak. Ezeknek külön passzusa volt, amivel nyilvántartották az állatot. Amikor megszületett, azt be kellett jelenteni Tápén, a községházán. Ahogy megnőttek igára fogták őket vagy eladták. Ha fiúcsikó született, és alkalmas volt, akkor a vásárhelyi méntelepre adtuk el mindig. A szarvasmarhát, ha el akarták adni, azt vásárra vitték Szegedre vagy Makóra." (K. F.)

Ahogy gyermekeik megházasodtak, egyenlő részben 2-2 hold örökföldet kaptak hozományul. Ha kellett, a földek művelését továbbra is együtt végezték. Mielőtt a legkisebb fiú, János 1948-ban megnősült, megegyeztek abban, hogy ők lesznek az

öreg szülők eltartói. Az eltartásért a többieknél nagyobb földet, valamivel több, mint öt holdat kaptak. A szülők halála után ezt az egyezséget Szegeden, közjegyző előtt is megerősítették.

„Apámnak előbb vót ez a tanyaföld. Aztán vót egy másik a Nyikóék előtt, ott vót jó másfél hold, azt Kispajornak hittuk. Aztán ű örökölt itt Tápén az apjától, anyjától, Petőfi-telep alatt is. Azt eladta, mer az kevés vót, mög rossz helyön vót, mindég lop-ták. Nem nagyon szerette azt apám, úgyhogy eladta. Abbúl vött 8 hold földet Csergő-be, ahun aztán mink is laktunk. Az mán örököld vót.

Aztán vót még, anyámtul örökölte, Völgyközt. Az öregapámé vót, a Tűtor öreg-apámé. Ott vót 2 hold. Azt kapta később Annus, mer ű benn vót Tápén. A Mancié mög lött a Kispajor. A Csergő mög négyünké lött: az enyim, a Battancs sógoré, a Ferenc bátyámé, mög az Ilusé. Két-két hold lött mindönkinek. Mögmaradt 5 hold ezervalahány négyszögöl a tanyánál. Az pedig maradt a Jánosnak.

Égyütt dógóztunk mi mindég a Jánosékkal, míg el nem möntek, vagyis el nem vit-ték űket. Mindön nap úgy mönt a munka, hogy mikó mögvót a vacsora, akkó az asszo-nyok lépakoltak, mi mög apámmal beszél-tünk. „Hogy álltok a munkával? Hónap mit csináltok?” Mögbeszéltük mindég. Aztán égyször mondta az apám, hogy ez a tanya nem égynek való, hát úgy gondoltam, maradjatok itten. Akkó még a János legény vót. Hár-man vótunk ott: apám, a János, mög én. Így beszélgettünk. Én mög azt mondtam apám-nak, hogy hát: „Nézze, az öcsém-mel mi mindég jóba vótunk, szeret-tük égy-mást, annyit nem mondtunk égy-másnak, hogy lépjé' arrébb. De hogyha mögnősül, nem biztos, hogy a két asszony bírja-é majd égy-mást égy házon belül. Ezér' inkább én elmönyök.” Hát jól van, tik tudjátok. Akkor építöttünk aztán mink Csergőben kint. '47 októberében möntünk ki. Továbbra is égyütt dógóztunk, csak lakni möntünk külön.” (id. K. A)

Dédnagyapám részt vett a közigazgatásban is. Négy esküdt képviselte a falut, közülük hárman a belterületi lakosok voltak és a faluban élöket képviselték, a negye-dik pedig a külterületet. 1933-tól 1944-ig folyamatosan dédnagyapám képviselte a Tápairét gazdáit. Tekintélye a gazdák között 1944 októbere után, a közigazgatás át-szervezését követően is megmaradt. A képviselőséget és a háború után is megmaradó mély vallásosságát nem nézték jó szemmel az új rendszerben hatalomra jutott veze-tők. Amikor szovjet példára a Rákosi-rendszerben megkezdődtek a megfélemlítések, 1950-ben a tápaiak közül is elhurcoltak négy családot: hármat a faluból, Kószó Fe-rencet és feleségét, a velük egy háztartásban lakó János fiát, és annak feleségét pedig a Rétből. Elhurcolásuk oka nem lehetett az általuk birtokolt és művelt földterület, hiszen annak nagysága nem érte el a kuláksághoz megállapított minimális birtokhatárt és aranykorona értéket. Egyszerűen meg kellett félemlíteni a tanyán lakó embereket, s ehhez egy olyan ember tönkretételét választották, akinek tekintélye volt a gazdák szemében.

A család kitelepítése

Az elhurcolásokról sokáig nem beszélhettek nyíltan "soha, sehol, senkinek". A rendszerváltást követő években kerültek napvilágra a politikai foglyok és elítéltek visszaemlékezései. A földtulajdon-rende-zés után eshetett csak szó a falusi és tanyai

népességet ért atrocitásokról. Ma még sok olyan ember él, akik részesei voltak mindennek. A maguk történetét Kószó János és felesége, Paronai Anna mondta el.

"Közbe' mán nekünk mindég rebösgették ezt a kitelepítésöket, mán előtte is, mög csinálták országos viszonylatban többfelé. Mög vót az szervezve mind.

Szár az esztendő vót akkor is, 1950-ben. Pétör Pál előtt mán nagyba' arattunk. Ekkor is többen vótunk kinn a tanyán: A Tóni bátyámék, Rózsi, a felesége vót a marokszódó, Pucu Feri¹⁶, mög még vót a Halász Feri. Az napszámoként szerepölt, hát így búzát is kapott. Hatan dógoztunk, az vót a hatodik személy. A Feri (Pucu) az idebenn lakott az anyjával, de heteket kinn vót ű ott dógozni, mint unoka. Nem vót űneki külön fizetés, hanem csak így együtt dógoztunk. Őnekik vót egy kis földjük, aztán azt is csináltuk. Aztán ű kint aludt, a Tóni mög otthon aludt a maga házánál. Ű gyütt lovaskocsival. El is végeztük vóna az aratást a hét utoljába.

Ekkor, június 23-án, péntökön röggel herét vágni indultunk. Röggeli előtt még lē akartuk vágni a herét Tóni bátyáddal, Pucu Ferivel, mög a napszámossal, a Halász Ferivel. Pucu Feri pucolta a lovat, én mög készítöttem a kocsit. Közbe a nagy fehér kutya még szabadon vót. Hajnalba', 3-4 óraker jött három rendőr. Mongyák, hogy Kószó Ferencöt keresik. Hát én, mint máskor is, mondom nekik, hogy hun van, hun tanálik mög. Mi mög, mondom, készülődünk, osztán mönyünk herét kaszálni. "Á – aszongya –, nyugodjon mög, nem kő mán maguknak mönni. Majd mögbeszéljük itt a dógokat!" Minket betereltek a folyosóra, és azt mondták, hogy üljünk ott lē. Apámat behították a kisszobába, minket lēültettek, ott vártuk a jószöröncsét. És akkó apám gyütt. – Sosē felejtöm el! Még akkó gatyába vót, tudod, abba, a hosszú fehérbe. "Gyerökök! – aszongya – Pakoljatok, mer' nekünk ezt el köll hagyni!"

És akkor szögény anyám is azt mondta neköm¹⁷, hogy vögyek rám két ruhát is, mer vót olyan, akit elvittek, és csak ami rajta vót, az maradt mög. Akkor ezök aszonták, hogy el lehet vinni a kocsival azt, amit arra föltöszünk, mög egy tehenet utána lehet kötni. De csak egy lovat lehetött a kocsiba fogni, mög egy tehenet utána kötni. Na de ezt is azér', mer' az ottani gazdaság lött vele fejlesztve.

Mög vót adva, hogy két vagy három mázsát lehetött elvinni, de az nem, hogy mit. Nem is fért arra a löcsöskocsira végtére olyan sok. Hát ugyē ezt a kis cucót, ami két mázsza körül vót, föltöttük a kocsira. Abba vót liszt is, disznóláb, szalonna, mög ruhánemű. A kocsi egyúttal vitte a portékát. Oszt az is azé vót, mer külön nem köllött még az elhurcoláshoz fogatot mög mit biztosítani.

Olyan hirtelen gyütt az egész (elhurcolás), hogy nem tudtunk gondolkozni. Akkó anyám mondta: „– Haj, lányom, nem töttünk sömmit! Hát mibe főzünk?” De mán vissza a szobába, aszonták az ÁVÓ-sok, vissza nem möhetünk, mer' lē van bélyegözve a szoba. Mer onnan még lehetött vóna mit elhozni. Vót ott egy kis négyliterös fazék, a tejesedény, ami rá vót borítva a léckerítésre. Na azt hoztuk el. Ott vöttünk aztán valakitül fazekat, aki több edényt vitt. Két téglát lētöttünk, és azon főztünk, ha vót valami.

A többieket nem vitték, de minket igen, mert nekünk odaszólt a lakásbejelentönk, a többieké mög nem. Azt mondta a tata, hogy a Feri, az nem ott lakik. A

¹⁶ Miklós Nagy Ferencről (1930), az egyik unokáról, Kószó Anna fiáról van szó.

¹⁷ Kószó Jánosné Paronai Anna közlése. Tápai szokás szerint anyámnak nevezte anyósát, apámnak apósát.

lakásbejelentőrül tudták, hogy ű csak ottmaradt dógozni. A Tóni bácsirű', arrul tudták, hogy az is csak úgy gyűtt oda. A két lánya mög ott aludt a nagymamánál¹⁸. És öket nem is vitték el, elengedték.

Először ide, a szegedi állomásra vitték minket.¹⁹ Ott vót annyi rendőr, hogy egymást érték. Azokon nem bírt vóna körösztülmönni sënki. Mintha nem tudom milyen gyilkosok volnánk. A gyilkosokat nem büntették úgy, mint bennünket.

Hát ott sokan vótunk. Innet is a falubul négy családot vitték el. Innet a Rétrű' csak minket vitték, Tápérul mög hármat: Török Jánost, mellette a testvérét, mög Molnár Tútor Pált – az az anyám öccse. Azok is úgy vótak, mint mink, hogy vót egy lányuk, aki otthon vót még akkor. Azok mög előtte esküdtek nem tudom mennyivel, és akkor azok is ott laktak. Azokat is elvitték. Mög minket. Ęgyszerre vitték. De nemcsak innet, hanem a környező falukbul mindönhunnan négy család vót.

Az én bátyámekat, mög ödösapámekat értöszöttük, a Tóni mönt el szólni nekik. Akkó aztán gyűttek be az állomásra, de nem engedték oda hozzánk. Ęn próbáltam, mintha elmönnék a kúthoz, hogy vizet vöszök. Úgy töttem, hogy szomjas vagyok, mer' láttam, hogy ott vannak. Oszt akkó mondtam, hogy próbálják elkérni legalább a bútoromat, mög az én holmimat, hogy a hűgomnak elhozhassák. Két évvel azelőtt esküd-tünk mög. Augusztus 18-án löttünk vóna kétéves házások. El is gyűttek aztán a tancsához, de nem adtak nekik sömmit.

- Mindönkinek adtak egy vagont. Abba toltuk be egyik végibe a kocsit, ahhun kötöztük az állatot, tehenet, mög a lovat, másik végibe mög mink. Azér vittük a tehenet, hogy majd abbul lösz tej.

Ęccaka is utaztunk. Nagyapád kinézött, azt aszongya: „Na gyerökök, nem Oroszország fele mögyünk. Nem visznek ki Oroszországba.” Mer aszittük, hogy odavisznek minket. Akkó Csapnak mönt vóna a vonat, de minket Tiszafüred felé vitték. Térkép leg Tiszaszentimre az Tiszafüred, mög Karcag környéke.

Péntökön vitték el, amikó' odaértünk Tiszaszentimrére, akkó' szombat hajnal vót, szürkület Oszt láttuk azt a nagy kocsikaravánt. Mer' akkor Magyarországból sokfelöl vitték oda emböroket, oszt mindönki ödgyszerre ért ki. És akkó' odaértünk egy nagy majorhoz. Anyám testvére, Pali bácsi azt monda: „Nézze nene, nene! Abba a tanyába, hátha oda elmöhetünk! Milyen jó vóna!” Igen ám, de mikorra mi foglalhatunk vóna helyet, akkorra mán csak a magtár vót. De az alját mán akkorra elfoglalták, nem maradt nekünk csak a pallás. S ott, a palláson voltunk száztizen!

Szélös vót az a magtár, úgy vótunk lábbal össze. A közepin vót egy szélösebb hely, mög a végin is. Ott jártak. De ottan takaró takarót ért! Csak annyi vót a hely, hogy mög lehessön fordulni. Úgy osztottuk, hogy asszony asszony mellett, férfi férfi mellett. Hacsak lehetött. Ęjszaka gyűttek az ávosok, és végignéztek. Azt monda az egyik a másikának: „Nézd mög, ezök úgy fekszenek itt, mint a heringök.” Nem vót hely neki, hogy oda közémönjön. Szénát vittünk föl, mint a marhák alá. Mink – szöröncsére, hogy eszünkbe jutott–elvittük a subát, az vót alattunk. Mög párna.

Úgy négy–ötszázan voltunk ott abba' a lágërba'. Köröbelül száz család. Mi a 9-es tanyába' vótunk. Sok ilyen lágër vót azon a környékön.

¹⁸ Kószó Rozália (Rózi - szül. 1943) és Kószó Mária (Mari – szül. 1945)

¹⁹ Édesapám elmondása szerint dédnagyapám ezalatt a *Te Deumot* énekelte.

- Ithon a miénket lëarattuk, ott mög még akkor kezdtünk aratni, június végén. Mikor azzal mögvoltunk, akkor kezdődött a cséplés. Utána mög kezdődött a vályogverés, mán augusztusban. Azér' nem kaptunk pézt, csak kollektívba csináltuk. Mikor mán mögszáradt a vályog, akkor építöttünk ilyen hosszú, istállószerű házat magunknak. Még közbe mög tanyákat köllött bontani. Annak az anyagaibul lött az új épület tetejének az anyaga. Tíz métör hosszú vót, mög hét métör szélös. Négy nagy szoba vót benne. Ebbe mán lehetött emeletös priccöt tönni. És olyan nagy kályhákkal – olajos hordó, az vót kivágva -, és abba' tüzeltek, hogy száradjon ki a fal.

- November 27-én kerültünk lë a pallásrul, addig ott vótunk. Nagyon hideg vót! Itt mán vót kemence is csinálva, úgy, hogy egy kemence két helyiséget fütött. Fél kemence volt egyik felül, a másik felül mögint fél. Ott rizsszalmával fütöttünk. Én is, amit bírtam, összefogtam ölbe. Oszt messzirül köllött oda bevinni, fütteni. Egyik nap az egyik szoba, másik nap a másik szobából fütöttünk.

Égy szoba vót a gyerökösöké. Tizenhárom gyerök vót három évön aluli. Mi kér-tük, hogy në válasszanak el minket nagyapádéktul, mer' mán öregök voltak, oszt mi lösz velük.²⁰ Ők vótak olyan idős házaspár ottan.

A mosakodás is... Isten őrizzön mög mindönkit! Csak annyit mondok! Vót egy olyan kis nyári konyha–vagy mi vót. Ez ott valamikor olyan cselédlakás lehetött. Na, ott vót egy kis szoba. Hát most mit tudtá' ott? Mire të sorrakerültél... Mögfogta azt az edényt, azt a lavórt–na így mondom mán a mosdótálat–s akkó mönt ki oda a sötétbe, oszt akkó ott mosakodott, ahogy tudott. Mindönki. Így vót... Azután miko' fölépítötték ezöket a lakásokat, ott hátul vót ahun lehetött fütteni. Na, ott lehetött aztán mosakodni. Bezárta az embör addig azt a kis helyet, míg mög nem mosakodott. Na ez vót... Kínló-dás.

Januárban mögszületött a Jancsi.²¹ Nem ott szültem mög, jóval előtte engöm, mög egy másik asszonyt egy rendör bekísért Karcagra, egy olyan szülőotthonfélébe. Azt mondta ottan az orvos: „Anyuka, itt fog maradni. Inkább a helybelieket és a köze-lieket küggjük ki, de magukat ittfogjuk benn.” Tudta, hogy hunnan vittek minket oda. Ez karácsony előtt vót. A rendör azt mondta az orvosnak, hogy látogatót nem ereszt-hetnek hozzánk, de az orvos azt mondta, hogy űk erre nem tudnak figyelni, csak ha a rendörök odaállnak. „Mikor látogatási idő van, akkor álljon ide a kapuba, oszt iga-zoltassa, hogy ki gyün be. Mer' nekünk nincsen arra lehetőségünk, hogy mindönkit igazoljunk.” Hát oda tényleg gyütt a bátyám is, a nagymamád, Ilonka is. Hoztak, amit tudtak, kolbászt is, szappant is.

Szúrópróbaszerűen jött a rendör. Miko' mán benn vótam a szülőszobán, akkor is épp gyütt. Nem akarta elhinni, hogy a szülőszobán vagyok. Még oda is be akart csör-tetni. Rohant befele, mer' azt hitte, hogy a városban vagyok. Mindig nagyon ordított. Elnevezték a lányok ottan–iskolázott lányok vótak–, hogy Néró. És azt mondta neki akkor a Mikuska Rozi, hogy „Néró bajtárs! ...” Az úgy üvöltött rá, hogy: „-A falhoz mázoló. Hát ki mondta ezt magának?”

„-Hát mindönki ...” Hát mikor az gyütt értem, hát tényleg félttem, hogy mi lösz. ... Ezt nem kívánom sënkinék. Szörnyű idők vótak.

²⁰ Kószó Ferenc ekkor 66 éves, felesége, Molnár Rozália 64.

²¹ 1951. január 31-én.

Párnát köllött bevinni, mög a paplant. A párnába dugtam az élelmet, amit kaptam, hogy tudjam bevinni a táborba. A szülés után még ott vótam két hétig vagy tovább, de az uramat egész idő alatt be sē engedték hozzám sosē. Hát miko' gyött értem az a rendőr, hát tényleg féltem, hogy mi lösz. Itt van a csomagom, mög mindön. Osztán azt mondta, hogy „-Na, van fekete levél?” Hát ugye vittem volna be levelet is, ahogy el tudtam dugni. „-Hát akkor tessék eldugni valahova, hogy a parancsnok nehogy mögtudja!” Így beszélt akkor velem, szépen. És akkor kérdözte, hogy vót látogató? Mondtam, hogy vót. „-S akkor a csomag? Hát mit fog mondani? Tudja, hogy milyen a parancsnok!” (Az nagyon durva vót.) És akkor azt mondtam: „-Azt fogom mondani, hogy egy hónapig dolgoztam.” Tényleg. Ha köllött, éccakás vótam a nővérel, még szülesnél is vótam, mer olyan vótam, mint egy nővér. Kiszógáltam a betegöket. Azt mondta az orvos, hogy bennmaradok, de nem ültem benn a szobában, hanem möntem, segítöttem. És mondtam a rendőrnek, hogy én mög fogom mondani a parancsnoknak, hogy én ott annyit dógoztam, hogy ezök a kunmadarasaik hozták. Azt mondta, na jól van, de ettül nē álljak el! Mondom: „-Engöm úgyse fog tudni becsukni a fogdába, mer' a gyerökkel mit csinálnak?” Annyit mondott: „-Amit mondott azt nē másítsa mög ottan! Most már fogja a csomagot, oszt gyerünk!” Egy kocsit – fiákert vagy mit – hívott oda, az vitt ki az állomásra. „Jaj – mondom –, nem bírom a csomagomat!” Mer a gyerököt is köllött fogni. No, oszt az mögfogta a csomagomat, és kivitt a kocsira. Szóval akkor olyan röndös vót, hogy annál már röndösebb nem lehetött. A parancsnok nagyon kegyetlen vót, azt odabenn ahhoz alkalmazkodott.

Mikor hazaértünk, hát nem möhettem be a „gyönyörű” sömmilyen házba, hanem be köllött mönni az irodára, a rendörségre. Ott aztán kiborított mindönt. Litkei Pétörnek – ez volt a lágerparancsnok neve, Kunmadarásról származott – ki köllött borítani mindönt, hogy mi van benne. „-Ezt honnan hozta? Ez honnan van? Hol kapta? Látogatók vótak?” Én azt mondtam: „-Nem vótak látogatók, hanem én sokat dógoztam. Egész egy hónapig, míg a gyerök mögszületött. Ott a kunmadarasiak hozták, tülük kaptam.” Azt mondja: „-Ennyire jószívűek löttek a kunmadarasiak, hogy még egy szál kolbász is adnak?” De akkó sē másítottam mög a szavamat. Kilükte. Ott mindönt kiterögetött. Akkó aztán azt mondta, hogy vigyem a gyerököt az izébe. Egyször mögint behívatott az irodára, hogy möggondoltam-é? Mög mindön. Én nem álltam el tülle, és azt mondtam, hogy úgy volt, ahogy elsőbb elmondtam. „-Hát akkor jöjjön, oszt akkó vigye innen el a csomagját!” Így aztán elvittem. Nem kaptam aztán érte fogdát. Tudtam, hogy úgysē csuk be. Hát mit csináljon a gyerökkel? Amikor visszavittek, a két emeletös priccs közé a nagyapád csinált egy ládaszerű bölcst, abba vót a Jancsikánk.

Úgy vót, hogy csomagot egy hónapban egyször lehetött küdeni. Mögvót, hogy nem olyan nagy csomagot, de lehetött. Szöröncsére mi két család vótunk, így kaphattunk több csomagot is. Egyik hónapban az én testvéreim, másik hónapban a másik család küldött. Ha nem vót lészárva a láger. De vót, amikor lē vót zárva, ha valami nem úgy tetszött a parancsnoknak. Akkor hetekig, hónapokig nem kaphattunk sēmmi.

-Enyhe tél vót. A férfiakat Tiszaigarra vitték rizsgátakat csinálni. Egész télön ástuk a vízvezető árkokat, nem jártunk be éccakára. De ott jók vótak a rendörök. Vót olyan, hogy oda a Tóni bátyád is elmönt, hogy láthasson. Oda elmöhettek, mert az ottani rendörök azt mögengedték. Mikor odamöntek a mi rendöreink, azt mondták az

ottaniak nekik: „-Ti így bántok velük? Hát nem féltök, hogy majd mögbosszulják?” „-Ó, ezek akkó mán nem élnek!”-Akik bennünket őriztek, azok ilyenök vótak. Vót köztük egy, az nem látott mög sēmmit, szóval olyan jó vót. Azt azok elnevezték „Kulák”-nak. Az nagyon jószívű vót. De a többi aztán nagyon ...

- A mama egyáltalán nem bírt mönni dógozni, mer' möntünk néha öt-hat kilométert is dógozni. Ott rizst termeltek nagyon sokat. Apám próbált előbb vizet hordani, vízfordónak, de olyan messzire vótak a kútak, hogy szögény, mire odaért egy köcsög vízzel, mögleptük, a sok dógozó ugye, szomjasak vótunk, és akkó mán annyira kifáradt, hogy nem bírta. Aztán kórházba is került, Karcagra vitték be. Aztán űk nem dógoztak.

Jani bátyád közben takarmányos vót az állattenyésztésbe'. Ottan dógoztak, a takarmányt hordták. Marhák vótak ott, mög istállók, és vótak ott gondozók. Miko' mán nem szoptattam, akkor tudtam elmönni dolgozni én is. Addig a nagymama vigyázott a Jancsikára. Előbb a rizsföldeken köllött kapálni, aztán vagy másfél évig csak meszeltünk az én komaasszonyommal, a Tútor Pali bátyádék lányával. Disznóólakat, mög istállókat. Dógoztam mindég, mikor vót munkalehetőség. Mer nem mindég vót ám! Sörba álltunk, és akkor vót, aki nem jutott mán be a munkára. Nem vót annyi munka. Aki elérte a normát, kapott érte 29 Ft valamennyit. Abbul köllött mögéltni.

- Nem vót kerítés. Egy rendőr járt körbe mindég. Röggel, mög mikor hazaértünk, sorakozni köllött. Négyesével álltunk. Végigjött a rendőr, de nem tudta mögszorozni. Miko' végigszámolta, hogy hány sor van, aszongya: „-Hányan vannak?” Osztt akko' mögmondtuk. Vót ott egy kisgyerök, Balázsnak, vagy minek hívták. Azokat később hozták. Az mindég szaladt oda, és azt mondta: „- Anya, gyere, mer' lelődöznek!” Félt a gyerök, hogy mi lösz.

Idegileg is azér kiborult az embör, mer mindég rettögésbe vót. Vót egy, aki elszökött, de előhozták azt is össze-visszaverve. De nem is próbált mögszökni más. Hát hova gyűjjön haza? Hagyja ott a hozzátartozóit? Föl sē merült az, hogy elmék. Akár-hogy vágyott haza az embör.

Röggel a gazdaság munkavezetője (úgy hívtuk, hogy kontra) az vötte át a személyöket. A gazdaság kiírta neki papírra, hogy ide öt személy, emide tíz, amoda tizenöt, mikó aratás vót, akkor 40-50, mög amennyi köllött. Este ugyanúgy köllött a rendörnek átadni. Százvalahány család vót ott.

- Az étköztetés úgy mönt, hogy a személyöknek köllött fizetni az adagot. A keresetbül köllött. Elötte köllött beadni az igényt, hogy ki hány ebédöt akar családonként, és amikor mögkaptuk a pénzt, abbul fogták lē az ebédök árát. Ha maradt, maradt, ha nem, nem. Ha maradt, akkor több ebédöt vöttünk. Néha gyütt ilyen bevásárló teherautó, arrul árultak dógokat, lehetött vásárolni, de csak úgy kimönni, nem lehetött. Rabok vótunk, nem lehetött sēnkivel sē beszélni.

- Mikor én otthonmaradtam a gyerökkel, mög a nagyapádék sē dógoztak, münk csak 20 deka kenyeret kaptunk, vagy 25-öt. Egy napra, egy embör! A dógozó kapott 40 dekát, mög 10 deka szalonnát. És miko' odamöntünk egy másik ilyen kisanyukával, mint én, hogy aszongya „-De parancsnok bajtárs! Azelőtt a szoptatós anyáknak is annyit adtak, mint a dolgozóknak.” Az aszonta, hogy akik nem dógoznak – mint az apád, nagyanyád, mög én is – henyélők, és azoknak nem jár. Már amikor vártam a gyerököt, akkor is mindég éhös vótam, de nem adtak önni, csak 25 deka kenyeret.

Domonkos Irénék is odavótak. Szögény apjuk akko' halt mög, mielőtt hazagyüüttünk ... Hatan vótak testvérök, négyen gyüttek az apjáékkal. Két lány, mög két fiú. Az apjuk olyan nagydarab embör vót. Nagyon nagyok vótak ezök a fiúk is, és éhösek vótak mindég. Nem kaptak úk annyi csomagot, mint miünk. Ez az Irén mindég ott állt, hogy munkát vállaljon, és a pénzér' tudjon nekik valamit vönni. De szögényök éhöztek. Szögény anyjuk mindég gyütt a szobába, ha mögvót a kenyérosztás, hogy van-e, aki nem vötte ki a kenyeret, van-e fölöslegös kenyér? Sokszor azt mondta nekik az anyjuk: „Gyerökeim, mindönt kérjetök, csak önni né, mer' nem tudok anni!” Borzasztó vót ám az! A gyerök serdülőkorba', és nincs mit önni!

Engém sokat elfogott a honvágy. Haza, haza...! Szoptattam a fiamat, aztán úgy sírtam. Ott mondta az egyik asszony, zombori vót: „Té Annuska! Hát nem szabad ezt! Hát mi lösz így a gyerökkel? Hát csupa ideg vagy.” Hát az is lött vele. Beszélt, nagyon hamar kezdött beszélni, csak dadogott. És akkor, amikor hazagyüüttünk két és fél éves vót. Már iskolába járt, akkor vittem én Szegedre, a Stefániára, ilyen gyógypedagógiai orvoshoz. És akkor azt mondta az orvos, hogy mit csináltak ezzel a kisgyerökkel? Ütötte? Verte kiskorába' hogy ilyen? Én mondtam neki, hogy mi vót. Akko' azt mondta: „-Anyuka, ebbe a gyerökbe mind ez van, amin maga akkor körösztülmönt. Nagyon szépen bánjanak vele, mög türelmesen! Ha nem úgy mondja ki azt a szót, akkor szépen mondják ki neki, de nē kiabáljanak rá!” És hála a jó Istennek, kinötte.

- Lassan gyütt a változás. Mögajánlotta az állami gazdaság, hogy házhelyeket osztanak, löhet ilyen központot csinálni, mög építközni. Eltelt egy év, mög kettő, de sēnki sē jelentközött. Aszonta a parancsnok, hogy illeszködjének bele az itteni helyzetbe, mer innen haza nem mönnek. Ha Nagy Imre nem lött vóna, nem is lött vóna hazagyüüvés.

Apránként engédtek el minket. 4-5 családot egyszerre. A betegökön kezdték az elejin. '53 augusztus 27-én gyühetünk mink. A Nagy Imrét mikor mögválasztották, azután. Mi vótunk tápaiak ott négyen, de csak magonkat engedtek akkor el. Kivittek az állomásra, de akkó' mán úgy köllött fogadni vagonat. Arra is vártunk két napot, hogy valaki gyün-é még Szegedre? Nem vót nagyon hoznivaló sēmmit, mer sēmmit nem adtak vissza. Rözse vót valamennyi összegyüjtve, hogy télön fűteni lehessön majd. Azt hoztuk el, mer más nem vót. Sēmmit sē adtak vissza, csak a rözset hoztuk.

- Jóanyám kérdözte: - Ugye Annuska, ha visszakapjuk a tanyát, akkor ugye gyüttök velünk? -Nem maradunk el. Persze, mögyünk. Aztán nem köllött a tanyába mönni, mer' sēmmit sē vót.

Amiko' mögtudtuk, írtunk haza. Vártak az állomáson estig mindannyian, de hát soká értünk be, akkorra mög mán hazamöntek. Az állomási dolgozök mondták, hogy vótak itt két kocsi is. Manci nénédék akkor mán Petöfi-telepön laktak, de nem tudtuk, hogy hol. Éccaka tíz óra vót mán. Hát hová induljunk így gyalog? Nagyapadék ottmaradtak az állomáson, mi mög fogtuk a Jancsikát a karunkon. Mondom, tíz óra elmúlt már, de még járt a villamos. A levélrül ismertük a címüket, oszt a villamoson kérdöztük, hogy ismerik-é Bódi Mihályt? Négy lánya van neki. Hát tudták! Mondták, hogy hol szálljunk lē, melyik utca az.

Hát ott vótak benn Manci nénédéknél mindnyájan a testvérök. Csöngettünk, oszt úk mög benn viccbül mondták, hogy „Na, gyünnek a Jánosék.” Pedig hát tényleg mi

vótunk. ... Hát..., hogy micsoda öröm vót az! ... Szögény apámék ott vártak a vagonba. Hajnalba' mán möntek a kocsisal, oszt hozták el űket is.

Mindég a hónap utolsó vasárnapján vót mise ottan a Pajorban. Mikó hazagyüütiünk, akkó péntök vót vagy szombat. Nem is tudom. Oszt vasárnap möntiünk a misére. Istenöm! Az olyan vót, hogy csuda!”

A tanya és a család további sorsa

1953-ban a pajori ház már nem volt meg. Az elhurcolás után szinte azonnal megjelentek a tanya kifosztói: az állatokat levágták, a berendezést elvitték, a könyveknek lába kelt, az udvari kútból a köveket is kiszedték, minden értéket, minden mozdíthatót magukkal vittek. A tsz előbb disznóólnak használta az üresen álló épületeket, majd elbontották, és az építőanyagot egymás között osztották szét.²²

„Apámnak végülis 17 hold öröködjje vót, mög hét gyerek. Ez nem egy vagyon. Koronája sè vót annyi, mer 350 aranykorona vót a kulákhatar. Űnéki annyi sè vót. Csak hát erős vót a gazdasága, lovak, jószágok mög mindön. Az köllött vóna azoknak, akik akkor hatalomra kerültek. Amikó apámékat elvitték, azonnal lèvágták a disznókat. Elosztották, oszt vitték.

Nem azér' vitték el minket, hogy nagyapadék dógozzanak, hanem azér' hogy mindönt elvigyenek a tanyáruul. Ők akkor már, 1950-ben öregök vótak. Otthon is mán inkább irányítottak. Nagyapád a gyomra miatt már nem dógozott, ki vót neki lyukadva a gyomra. Tóni bátyáddal mög Jánossal összefogtak, együüt dógoztak.

Amikor hazagyüütek, Annuséknál laktak, itt szüütek a gyékényt, és segítettek sokat. Közél volt a templom, mindég eljártak oda is. Vótak, akik látogatták űket, nem fordultak el tőlük. De itt éltek azok is, akik kirabolták űket. Mondta ez a Roza néni, Zomboriné²³: „Tudod, Annuska, mögitták az összes bort, ami ott vót (mer az aratás, mög a közelgő búcsú miatt vót otthon bor), fönn álltak a kocsin, aztán úgy, danolva vitték a párnákat, mög mindönt. A szentképek, azok nem köllöttek, azt kidobálták a szobákbul, mög ugráltak a tetejin.”

Mög köllött a népet félemlíteni. Nyilvánvalóan azokat köllött, akik vezető szerepöt töltöttek be. Közrejátszott, hogy tanácsi esküdt vót. Mög aztán a vallás. Mindön áldott vasárnap fogták be a lovat, és gyüütek be. Oszt miko' elvittek minket, akkor a templomban is azok a padok, azok mind kiüresödtek. Mindönki félt, hogy elviszik. Akkor ez egy mögfélemlítés volt.” (id. K. J–né P. A.)

„Amikor augusztus végén hazajöttek, vasárnap összehívták a családot Tápéra Miklós Nagy Ferencékhez, Annus néni házához. Mindnyájan ott voltunk, a gyermekek, családtagjaik és az unokák. A nagy, kazettás mennyezetű szobában hosszan volt

²² ifj. Lele József A tápáirét tanyái című tanulmányában is említi a tanyát: „A dülő Maros felőli oldalán még egy tanya állott, Kószó Palika Ferencé, melyet a gazda internálása után, 1955–ben lebontottak.” (1977. 267.) Az akkori visszaemlékezők azonban tévesen adták meg a tanya lebontásának idejeként az 1955. esztendő. Az ott közölt adatot pontosítani szeretném: 1950. június 23–án internálták a családot és 1953. augusztus 27–én térhettek haza. A hazajövetelkor azonban már nem állt a ház. A tanya elbontása tehát 1953 előtt történt.

²³ „Ez a Zombori Mihályné volt. Ezt azért tudta, mert önekik a tanyájuk fönn volt a Kószó nagytaták mellett a gátórház alatt.” (Kerekes Ferenc)

terítve. Az asztal végén ültek a nagyszülők, mellettük úgy sorrendben, ahogy a családok születtek, férjek, feleségek. Legvégén, a másik szobában fértünk el mi, unokák. Nekiünk, a legkisebbeknek a gyékényön volt a helyünk. Csodálatos öröm, meghitt békeség, szeretet volt.” (K. F.)

A hazatért szülőkről ettől kezdve gyermekeik közösen gondoskodtak: Annuséknál laktak, nyáron pedig föl váltva tanyán élő gyermekeiket látogatták végig. Rövidesen mindketten meghaltak: Kószó Ferenc 72 évesen, 1956. január 27-én, felesége, Molnár Rozália pedig 68 éves korában, 1956. december 24-én. Halálukkal jelképesen is lezárult egy korszak a család életében.

Gyermekeik közül volt, aki egy ideig még megmaradt a maga földjén, de az ötvenes évek után elhagyták a Rétet. Annus Tápéra, Manciek Petőfi-telepre, Antalék Baktóba, Ilonáék Maroslelére költöztek. Egyedül Rozália (Battancs Józsefné) maradt férjével a Réten.²⁴

A legidősebb fiú, Ferenc még 1941-ben a mohácsi szigetre telepedett át.

„Feri bácsi még legény vót, mikor a Marosdülőben fölépült neki a tanya. Aztán a Kerekes Julist vötte el feleségül.²⁵ Aztán gyütt a '32-es víz. Állt a víz a szobafödön. Aztán elköltöztek. Elötte elmönt többször is a Feri bácsi valakivel szétnézni ott. Mőggyezött ott egy svábbal, aki Csáktornyan lakott, annak vót ez a tanyája. Így kerültek űk oda.

'46 februárjában halt mög a Julis, de nem volt sēmmi, amivel elmőhettünk volna a temetésire. Átokházáig kisvasúton mőntünk, mer' odáig járt. Onnan mán gyalog mőntünk tovább. Eljutottunk Mélykútra, ott estelődött ránk, onnan indultunk el másnap. Onnan még 40 km Baja, Baja után mög még 20 km a sziget, ahun laktak. Amikor beértünk Bajára, fölvött egy lovaskocsi, de rossz makadámút volt, rázott nagyon. Elmőntünk a gyerőkökér', a Feriér' mög a Paliér'. Akkor még gimnáziumba jártak Baján, albérletben laktak. Mőgebédöltük, aztán indultunk gyalog tovább Nagybaracskára, aztán onnan még 2 km vót a tanya. A Mancis hūga, a Mancis is velünk gyütt. Az aztán ottmaradt. A Bódi Julcsa vót az anyja, az intézte, hogy a Mancis ottmarad, hogy gondoskodjon a gyerőkökrül mög a házrul.” (id. K. A.)

„1941. szeptember 20-án, szombaton költöztek el Ferenc bácsiék a mohácsi szigetre. Élesd 41. Ebbe a tanyába költöztek be. Egy nagyon szép virágzó gazdaság volt, szépen berendezett tanya, rendkívülien jó termőfölddel. Hirdetés útján jutott oda. Állami hirdetés volt, ugyanis a svábokat onnan kitelepítették.

Ferenc bácsinak asztmája volt, ángyika pedig tüdőgyulladásból visszamaradó tüdőbetegszerű betegséget kapott. Ezért települtek át a mohácsi szigetre. A levegőváltóság végett. És a belvöz miatt. Ugyanis 1941-ben nagy belvöz volt az egész Tápairéten. Ők a Marosdülőben laktak, és nagyon belvöz volt a tanyájuk. A jobb megélhetés is vezérelhette őket, hátha ott könnyebb lesz. De nagyon rövid ideig volt ott az a komolyabb mögélhetés, hiszen háború jött utána, aztán mög jöttek a politikai változások. Az egész mohácsi sziget 1949–50-tól állami gazdaság lett, és mind, ami

²⁴ A Battancs-féle tanyát ifj. Lele József részletesen bemutatta és fényképekkel illusztrálta A Tápairét tanyái című tanulmányának 270–276. oldalain.

²⁵ „Kerekes Jóska a dédapád, Kerekes János öccse vót. Annak a lányai vótak a Kerekes lányok, a Julis mög a Mancis.” (id. Kószó Antal)

ott addig létezett jobb gazdaság, azt mind betömörítették az állami gazdaságba. Magyarán munkásokká tették az ottani embereket. Oda kellett nekik járni az állami gazdaságba, megszűnt a magántermelés. Később mögint voltak politikai változások, kaptak vissza valamennyi földet. Önálló szarvasmarha állományt tartottak, mög azt hiszöm volt egy-két lovuk. Ezt mög az 1956 februári nagy jeges árvíz semmisítette meg. A tanyájuk hátulját egy nagy jégtábla vágta oldalba. Azt a gyönyörűen berendezett tanyát a víz teljesen romba döntötte. Az állatok elpusztultak, minden megsemmisült. Újmohácsra, Homoródra és Sárhátra telepítették át az egész mohácsi szigetet. Nagyon szegény módra típusházat építettek. Ott is téeszösítötték őket. Mindig nagy-nagy szegénység uralkodott, pedig rendkívülien jó termőföldjük volt nekik.” (K. F.)

A nagyszülőkkel együtt kitelepített Jánosék egy ideig a Paronai szülőknél laktak Malajdokon, Algyő határában, de később ők is Tápén vettek maguknak házat.

„– Aztán az én szüleimhöz möntünk. Azok ketten vótak. A testvéreim adtak össze annyi pénzt, hogy vögyünk egy tehenet, mer abbul majd árulok.

– Ez vót '53–ba. '56–ba mög möghalt az apósom.²⁶ A többinek vót háza, tanyája, aztán ők mög ragaszkodtak is hozzánk, oszt mink maradtunk ott a tanyájukba. Kifizettük mink azt a tanyát, tíz-tízezer forintot fizettünk a testvéröknek. Annál olcsóbban úgysé kaptunk vóna akkor, '56–ba másik tanyát. Hat hold vót a tanyánál, aztán Algyőnél vótak ilyen állami tartalékok, abbul béröltünk, úgyhogy tíz-tizenvalahány lánc összegyűtt. Abbul éltünk négy évig, mer '60–ba mög begyűtt a tsz.

Égy vagy két év múlva mögvöttünk lebontásra itt Tápén egy öreg épületöt avval a számítással, hogy újraépítjük mire a gyerekek gyűnnek iskolába. Mer akkor már láttuk, hogy nincs jövője annak az ottani réti életnek. Jancsi egy évig vót a Tóth sógor²⁷ apjájéknál. Aztán ahogy a két lány, az Ani, mög Margit is bekerült, begyűtt az édosanyám velük. A hétvégin gyűttek mindég haza a gyerekek Tápéru. Olyankor süttöttem nekik a kenyeret. Aztán hozta be a mamának a Jancsi fiam, mer az vót a legerősebb. Égy egész kenyér hátul, elöl a köcsög. Vitték a hétérealót. Sokszor segítöttem ki a tőtésig őket.

A Gyuszi vót még kint velünk. Legeltette a tehenet. Addig, míg mög nem szűnt a kutasi iskola. Az 5. osztályt már ű is idebe' járta. A Tokodi tanító szeretött vóna még ott tanítani, de nem engedték. Az olajosok teljesen szétnyomták az utakat. Még a nagyoknak is nehéz vót átmönni azokon a düllőutakon, hát még a kicsiknek! Elfogytak hát a dőákok.

Télidőben bontogattuk azt az öreg házat. A család. Eprös sógor vót a napszámos, mög a Jancsi, az Eprös Jancsi, mög a mi Jancsink. A kinti tanya értéktelen lött. Öreg tanya vót az már. Akkó, még mögvót az értéke, amikor mögváltottuk, de utána már mindönki csak gyűtt elfele a tanyáru, mer nem vót jövője. A téeszösítéssel mindön elértéktelenödött ott kinn. Mindön gyerekek, mög mindön szülő úgy vót, hogy tanuljon a gyerekek. Vagy itt, vagy bárhol.

'65–be vagy hogy kezdtünk építközni, '70–be, az árvízkor már idebe vótunk. Begyűttünk, mög építköztünk, úgyhogy nagyon pénzhány lött. Úgy elfogyott a pénzünk, hogy nem vót mit tönni, a kinti tanyát elbontottuk, az anyagát eladtuk. Nem

²⁶ Paronai János

²⁷ Tóth Mihály (1911)

tudtuk azt az ötvenezröt sē kivönni belūle, amennyiē egykor mögváltottuk. Pedig nagyon köllött a pénz! A tsz akkor még gyöngén fizetött, alacsony munkabér vót, rossz volt a termés, nem nagyon tudunk árulni sē. Vót részes művelés, mer a tsz részibül adtak, de nem termött jól. Lehetött ilyen brigádba dógozni, oszt mögbeszéltük, hogy a Jancsi bátyád olyat vállaljon, ahol mindön hónapban kap pézt.

- Kölcsön nem vót fölvéve. Adtak vóna valamit, dehát mire vögyük föl. Négy gyerök van, hát mibül fizetjük vissza? Aztán mögbántuk, mer vissza tudtuk vóna fizetni.

- Még aztán is sütöttem kenyeret itthon, mikor beköltöztünk. De nem adtak mán a tsz-be sē lisztöt, mög vót mán akkor itt pék. Oda elvitték a kenyérlisztöt, aztán adták érte a kenyeret. Olyan csereféle vót. A kenyér is olcsóbb vót, 3 forint. De egy jó darabig még itthon, a kemencébe' sütöttem. Nehéz vót, dehát kiköteköztünk, és nem vót péz. Tehén vót, de hát azt fejni is köllött. Vitték a tejet, hetenként fizettek érte. Egyik naprul a másikra éltünk elejibe. Nagyon nehéz vót, de aztán szépen alakult mindön.

Amikor begyüttünk, én sē tudtam itt benn Tápén a járást, mer nem vót nekünk itt benn földünk. Ott kinn jártam iskolába is. Csak misére jártunk be. Gyüttünk, oszt hoztuk a cipőt vagy a papucsolat a szatyorba, s mikor átértünk a komppal a Tiszán, itt húztuk föl. Mezítláb jobban haladtál. De aztán mögszoktam ezt a benti életöt.

Gyüttek a gyerökök is velem kapálni, mög szénát gyűjteni. Hál' Istennek jók vótak. Nem harcoltak ki ezt, azt. Csak amire kő gyerökeim, csak arra kérjétek! Én nem bírtam fizetni a tanulásukér, de azt mondtam, hogy ha ti úgy érzitek, hogy bírjátok, akkor tanuljatok! Ani is mikor odakerült, hogy egyetemre mögy, a tanárnő azt mondta, hogy igaz, hogy most nem keres a lánya még, de ha ezt az egyetemöt elvégezné – mer szorgalma, az van hozzá – többet fog keresni, mint aki mán dógozik. De aztán nem is köllött fizetni, mer mögkapták a kedvezményt, kollégiumot is kaptak. Margit mög utána mögkapta az ösztöndíjat is, mög el is mönt közbe dógozni. Vót olyan, hogy nem fogadta el a jegyöt, inkább visszamönt mégégyször vizsgázni, hogy möglögyön az ösztöndíja.²⁸

- Ángyikád nem járt el dógozni. Sok vót a jószág. Vót, hogy három tehén is vót, disznó az mindég vót, tele vót az istálló. Sokszor azt gondoltam, hogy jobb vóna elmönni dógozni, dehát itt vótak benn a rokonok, a testvérök gyerökei, mög a nagymama is gyöngélködött. Bár még bírta magát, segítött is valamit, de hát főzni is köllött, munka is mindég vót itthon mög a földjeinkbe. Azt mondtam: Nincs annak sömmi értelme, hogy eljárjál dógozni. Itthon több péz begyün. Mit tudsz vele elérni, ha elmész dógozni 800 forintér?"

Id. Kószó Antal, aki ma a család legidősebb tagja, így emlékezik vissza erre az időre:

„A mi tanyánk a Csergőben valamikor a 215-ös számú vót. De nagyon sok volt olyan, hogy A-s, B-s, vót olyan is, hogy három tanya is egy számon vót. Amikor jónak látták, lészámozták egészőr, de többet nem, hanem elosztották, hogy A, B, C.

'60-ba vót a Tápairétön a téeszösítés. Tudtuk, hogy gyünnek agitálni. Akkó nap, elmöntünk Lelére rokont látogatni. Mög daráltatni is köllött. Fölszödtém árpát, kuko-

²⁸ Kószó Anna a pécsi egyetemen, Kószó Margit pedig a budapesti Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen szerzett közgazdász diplomát.

ricát, darálnivalót. Föltöttük a szankóra, osztán mönünk Lelére. Elsőbb beadtuk a dógokat a darálóba – ott vót a daráló a nagymajorba, a sarkon – aztán mondtuk, hogy ha majd mögyünk haza, akkor elmönyünk érte. Úgy is vót. Jancsi²⁹, mög az apukád fogadott benniünket. Mondták, hogy itt vannak a „bojtárok”, de mán itt vótak tegnap is. Mer űket is agitálták az ottani téeszbe. Kifogtuk a lovakat, bevittük az istállóba, osztán mán bemöntünk. Beszélgettünk velük, addig, hogy hát rokonok löttünk ottan³⁰. A cipőgyárbul, mög még valahunnan vótak. A tápai cipőgyárbul. űk mondták is, hogy ezt nem állítja mög egy vagy száz embör. Ez el van düítve. Itt nincs mellébeszéd.

Mink osztán begyüüttünk, bekötöttünk ide. Ott nem möntem be a tsz-be, hanem idegyüttem be (Baktóba). '60-ba gyüüttünk be. Májusba vöttem mög ezt a telköt, aztán akkó nyáron idegyüüttünk. Nagy vót, 600 négyszögöl. Vertük a vályogot itten. Ott kinn elbontottuk a tanyát, osztán ami tégla ott vót, faanyag, cserép, mindön onnan gyüütt.

Akartam én eladni azt, de nem köllött sönkinek sē. Ki vötte vóna mög? Elsőbb nyöszörgött a tsz, aztán annak sē vót pénze. Gondolták, hogy mögvöszik, mer vót ott egy nagy istálló, tíz jószág elfért benne. Oszt azt mondták, hogy akkó istállónak csinálják mög az egészet. Dehát aztán nem vót pézüik, pedig jó lött vóna. Így aztán lebontottuk az egészet, aztán elgyüüttünk ide. Így kerüültünk be.”

Édesapám, Kerekes Ferenc a Réten, Lebő mellett született (1944). Gyermekként élte át a negyvenes, ötvenes éveket, és kamasz fiú volt, amikor elköltöztek onnan. A hajdani kisgyermek szemszögéből ilyen volt az élet a Tápairéten: „Édösapámék nem Lebön éltek, hanem attól körülbelül 300 méterre. Ott édösapámnak, Kerekes Jánosnak³¹ vót 7 hold bérleményfödje. Ő ezt a 7 holdas kis bérleménytanyát 1937-ben vötte 500 pengőér'. Azér' az 500 pengőér' a faluban, Püspöklelén is ajánlottak neki egy házat, de azt nem vette meg. Ő az édösapja házát, tanyáját szerette volna megvenni, ami szintén nagyon jó helyen, a Pajorban volt, de azt az édösapja nem adta oda neki, hanem odaadta az egyik barátjának, hogy az vögye mög a neveltfiának. Aztán édösapám ezt a másik tanyát vötte mög. Ekkor 26 éves volt.

A tanyát Nagy Ferenc³¹től vásárolta mög, aki szintén ott élt kinn. Aztán ez neki mostohaapja lett, és apámnak az édösanyjával Püspöklelén élt, a Damjanich u. 39. számú házban. Oda mindég szeretettel jártunk be nagy ünnep idején. Nagy Ferenc másnéven Füstös tata volt. Nem volt az piszkos, sőt, nagyon is tiszta, pedáns embör volt, csak szivarozott. Ezért hívták Füstös tatának is. Nagyon szeretett minket, mi is őt, őket. Szép kort megélt, 82 éves volt, mikor meghalt 1962-ben.

Emellett a tanya mellett volt egy nagyon régi, nádfedeles tanya, amit a Kiss Ferencék laktak. Szabadkéményes, csömpölyegsárral épített tanya volt. Oszlopra volt építve, hogy a vizek, amikor kijöttek, akkor azt nē mossák el. Ágasra volt építve. Az én apámnak a tanyája szintén nádfedeles volt, és csömpölyegsárral volt csinálva, de kisebb volt, mint az a másik. Egy szoba, konyha, kamra, egy kis istálló. Ez leégett.

²⁹ Kerekes János

³⁰ Tápén rendszerint endogám házasságokat kötöttek, ezért minden régi tápai család leszármazottai között szangvinális vagy affinális rokoni kapcsolat van.

³¹ Kerekes János 1911 – 1987

Valakik fölgyújtották bosszúból. Akkor éppen katona volt. Behívták katonának – akkor sűrűbben kellett menni –, ha jól emlékszem, éppen Orosházán volt. Ő aztán átépítette új tanyára, cseréptetőre.

Apám egyszerű, becsületes ember volt mindig. Legényember volt 1941-ig. Elmult 30 éves, amikor feleségül vette édesanyámat.³² 1941 szeptember 17-én házasodtak össze, ekkor került oda édesanyám. 1943-ban született János bátyám, '44-ben jómagam, '48-ban pedig Laci öcsém.

Apám 1947 augusztusában jött haza az orosz fogságból³³. Akkortól emlékszem én, hogyan is volt nálunk. Amikor hazajött, akkor osztottak a hadifoglyoknak földet, de már akkor nem kapta meg azt, ami neki járt. Pedig három és fél évig odavolt a hadifogságban. Közölték vele az akkori tápai vezetők, hogy maga nő is jöjjön ide, takarodjon, mert maga a Palika Ferenc veje. Az a 7 hold földje volt csak, amit még legénykorában vásárolt magának. Még a nagytatáék elvitele előtt a 7 hold földből a tápéiak elvettek 3 holdat, ami valamikor városi bérlemény volt. Részben azért, mert az apósa „kulák” volt. Maradt 4 hold földje. De ő szorgalmas ember volt, becsülettel dolgozott, és akiknek ezt az elvett földet odaadta Tápé község, azoktól ő visszabérelte. Ezök olyan embörök voltak, akik közel álltak a politikához. Pártfunkcionáriusok. Azok nem jártak ki addig sē, később sē dolgozni, művelni a földet, de a tulajdonjogát mögkapták. Tőlük bērolte vissza, és mindég pénzben fizetett nekik. Egy kicsit össze kellett szedni magukat, aztán indult meg újra a gazdálkodás.³⁴

Bérleménybe vett ki maroslelei földeket is: Molnár Jánostól, ami a Darabréthe volt, és Hegyesi Laci bácsiéktól. Laci bácsiék földje kinn volt a Laczi Matyi tanyája mellett. Úgy nevezték azt a részt, hogy Kingéc. Itt nagyobb területű földeket bérelt, 4–5 holdakat. Haszonbérbe vette ki, éves haszonbérbe. Hegyesi Laci bácsiék mindég kijöttek csépléskor hozzánk. Az 50-es években volt úgy, hogy két–három napig is ott csépölt a gép. A cséplőmunkásoknak kellett segítenünk, és főzni rájuk. Ezért jöttek ki a tulajdonosok, aiktól béreltük a földet. Segítettek előkészíteni az ételöket, krumplit pucolni, főzni. Nagyon jók voltak ezek a lelei bérbeadó emberek. Értelmes, művelt emberek voltak.

Tápéret 134-es tanya, ez volt a miénk. Nagyon szép, meghitt tanya volt. Beljebb volt az úttól, szép kert volt előtte, virágos is, veteményes is, mindkettő volt előtte. Bővizű ásott kutunk volt, a környékbéliek odajártak ivóvizért. Kerítve nem volt, de sövény volt a bejáratnál. Olyan szép meghitt környezet volt, hogy az ember a mái napig is visszaálmodik oda.

Apámmal '48-tól együtt vittük a makói piacra a lucernát. Kora hajnalban indultunk. Előtte este mindig előkészítettük a lőcsőskocsira: rudasfára raktuk 4–5 sor magasan a kēvéket. Másnap hajnalban keltünk, általában hajnali 2 órakor indultunk a makói főpiacra. Az ószegedi úton mentünk be. Édesapám mindig azt csinálta, hogy amikor beértünk a piacra, lépakoltunk, az volt neki az első dolga, hogy elmönt az

³² Kószó Ilonát, aki ekkor 18 éves.

³³ „A Kaukázusban volt nagyon kemény körülmények között. Egy kőbányában dolgozott.” (K. F.)

³⁴ A II. világháború utáni földosztásról Oltvai Ferenc: A felszabadulás és az új élet megindulása. In Juhász Antal (szerk.): Tápé története és néprajza. 119–139. A tanulmány 1971-ben íródott, a kor szellemének megfelelő szemszögből szemléli az 1945 utáni eseményeket. Az itt közölt visszaemlékezés egy másik oldalát mutatja be az akkor történeteknek.

ottani kis kantinba, hozott nekem sóskiflit. Ez volt nekem mindég a kocsipásztori díj. Ott nagyon nagy piac volt – a mostani buszpályaudvar helyén. Amikor léálltunk, mindjárt jöttek ezek a makói szakállas zsidók, akiknek copfba volt tekerve a hajuk a füllük mellett, és fekete kalapban jártak. Erre nagyon emlékszem. Rendes emberek voltak, igazi tisztalelkű kereskedők. Én így ismertem meg őket. Ezek vették mög a lucernát. '52 – 53-ban ezek a zsidók végleg megszűntek, internálták őket. Utána az ottani gazdák vásárolták meg a terményeket tőlünk.

Még dinnyét is termeltek: sárgadinnye, görögdinnye, aztán volt az őszi dinnye. Azt úgy neveztük, hogy turkesztáni, magyarán pocokdinnye, mer' az ilyen hosszúkás volt.

Cukorrépát is termeltünk, de nemcsak mi, hanem általában olyan családok, akiknek egy kicsit több földjük volt. Ezt a cukorrépát a makói vasútállomásra szállították, és Mezőhegyesen dolgozták fel. A feldolgozott anyagból megvolt, hogy mennyi cukrot adtak nekünk, és mennyi répaszeletet. Keveset fizettek érte, mi legtöbbször cukrot kaptunk. Aki többet szállított a gyárnak, tetemesebb összeget kapott. De sajnos sokat elviitt a kötelező beszolgáltatás. Azér' nem fizettek, azt be köllött adni.

Nagyfában termeltek gyapotot az 1950-es évek legelején. Akkor nem rabok voltak a nagyfai állami gazdaságban, hanem civil munkások. Régi, nagy lovaskocsikkal hozták őket haza szombat este Lelére, vasárnap ebéd után, délután mög vitték vissza. Mindég fiatalok vettek ebben részt, akiknek nem volt munkájuk a faluban. Legények és lányok. Ott teljes ellátást kaptak. A gyapotszedésbe ősszel a környék iskolás gyerekeit is bevonták. Én is részt vettem 1952 őszén. Ekkor másodikos voltam. Gyalog mentünk el Nagyfára. A gyapotot szedjük le a gubóról, aztán nagy bálászsákokba gyűjtötték össze. A majorok padlására hordták föl szárítani. Ebédet is kaptunk. Krumplileves és lekváros térsza volt az ebéd.

Ekkor még a Rákóczi–telepi iskolába jártuk. Úgy hívtuk, hogy Vitézkör. 1953 nyarára lött kész a lebői iskola. Az teljesen más volt, új, kulturált kis központ lött az. A tanító Mihály János volt. Ő tanította a felső tagozatosokat ötödiktől nyolcadik osztályig, a tanító néni Héhn Gabriella, pedig az alsósokat. Két tanterem volt, és egy harmadik terem, amiben egy színpad volt. Külön teadélutánok alakultak ott ki. Szép, új iskola volt, parkettás, gyönyörű, hosszú folyosóval, a diákoknak külön szekrényeik voltak. Csak villanya nem volt, mert akkor a környéken sem volt villany. A fákat a diákok ültették. Mi takarítottuk az iskolát, mi fűtöttük. Általában egy osztályba 40–45-en jártunk, volt, mikor 52-en. A két osztályba kb. 90–100-an. A másik három iskolával (pajori, kutasi, Szilveszter-majori) együtt 350–400 gyerek járt az én időmben a Réten iskolába.³⁵

Ez a lebői iskola fönn volt a dombon. A domb a földtől olyan 4–6 m magasán volt, víz sose öntötte el. Magasabb volt sokkal, mint a Sírhegy. Ott régen virágzó gyümölcsös volt. Egy artézi kút is volt fönn. Az iskola köré egy tanyaközpontot akartak létesíteni boltokkal, egyéb kulturális céllal. '53-ban ez volt a terv, '60-ban mög jött a tévészösítés, aztán ez úgy elmaradt. A lebői dombot az 1970-es árvíznél hordták el, mikor felépítették a tápéi belvizes házakat. Utána fásították. Ma is csak egy kicsi

³⁵ Lásd még: ifj. Lele József 1999. 569-574.

domb és az erdő látszik belőle. Később a lebői iskolát is lebontották. A tanítás a '70-es évek vége fele szűnt meg, utána sokáig a múzeumnak szolgált raktárul. Aztán az 1980–90-es években mögötte valaki lebontásra, de a tanítói lakás máig napig mögmaradt.

Édősapám szeretött ott élni azon a tanyán, de szerette mindég Püspökletét is. Az ősei ott laktak a Tóaljon. A baráti köre is Lelén volt. Az 1950-es évek elején, amikor kezdte bérelni a lelei földeket, terve volt, hogy Tápéra vagy Lelére költözzön. Mivel Tápén ilyen csúnyán viselkedtek vele és édősanyámmal, úgy döntöttek, hogy nem mennek be Tápéra, hanem elmennek Maroslelére. Ott több házat, portát megnéztek, végül úgy döntöttek, hogy az akkori Lenin utca–ma Rózsa utca–sarkán lévő belterületi földeket veszik meg. Előbb 3 és fél holdat, majd 6 holdat. OTP fölvétele nélkül építkeztek. Sok megterhelést, kiadást jelentett. Az építőanyagot, a téglát, azt Makóról hoztuk a téglagyárból, és vásároltunk Tápérről, egy lebontott házból is téglát. Lelén is volt valamennyi vályog verve. A maroslelei „téglaháznál” Galló Pista bácsiék verték a vályogot. Nagyon szorgos, jó emberek voltak. Egész nyáron hordtuk László öcsémmel a téglát. 1958. július 19-én költöztünk be, de teljesen a maroslelei búcsúra készültünk el, ami 1958. október 8-án, Magyarok Nagyasszonya ünnepén volt. Akkor hajtottuk be a teheneket végleg a tápéreti tanyáról.

'58 egész telén kijártam a volt tanyára – egyedül. (A nyolcadik osztálynak vége volt már.) Az ottani tanyából egy istálló maradt meg. Egész télen oda húzódtam be, ha esett az eső vagy a hó. Én vágtam ki az összes fát a tanya területén, amit csak kibírtam. Voltak ebben nagy eperfák, nyárfák, nagy gyümölcsfák, akácfák. Kegyetlen sokat dolgoztam vele. 14 évesen! Azért hangsúlyozom ki, mert ezt a mostani ember, egy mostani 14 éves gyerek nem hinné el. Azt mondaná, hogy nem igaz. Édősapám is kijött néha segíteni, de ő is eljárt a Maroserdőbe szintén fát vágni, énrám mög rambízta ezeket. ... Olyan hideg volt, hogy az istállóban a vizem mögfagyott, a szalonna, amit kivittem önni, olyan jégkemény volt, hogy alig bírtam önni belőle. Ilyen keserves élet volt! Ugyanez folytatódott '59 telén. 1960. január 16-án írta alá édősanyám a tsz belépési nyilatkozatot. Aztán mink arra a tanyára nem mehettünk, mer' az már tsz-födnek számított. Azt hiszem, a Tiszatáj tulajdonába ment át.

Aztán én a maroslelei vasbolthoz kerültem tanulónak, aztán mentem el a vasúthoz, és több tanulás után középvezetőként a MÁV egészségügyet szolgáltam. János bátyám kőművesnek tanult, utána a DÉLÉP-hez ment dolgozni. Laci Vásárhelyen mezőgazdasági technikumot végzett, aztán végezte el ott a főiskolát. És milyen az élet? Olyan, hogy 1976-ban (28 évesen) mégis ezt a „kulákcsemetét” választották meg a maroslelei Rákóczi Tsz elnökévé. Mind a mai napig ezt a pozíciót tölti be. Nemcsak az öcsém volt ilyen pozícióban. A családból többen magasabb iskolákat végeztek, szorgalmas, jó szakemberek, szakmunkások lettek. Mindenki a maga helyén megállta a helyét becsülettel, tisztességgel. A nagyszülőket mögsemmisítették, de az utókor mégis bebizonyította, hogy annak idején nem véletlenül jutottak előbbre.³⁶

³⁶ „Rozi néninek három lánya született: Regina néni (Novák Istvánné) a téeszésítés után a vízügnél, Rozika (Eperjesi Antalné) és Erzsike (Kiss Sándorné) a húsiparban dolgozott.

Új idők jöttek a Tápáirétre. A tanyák többnyire elnéptelenedtek, tsz-ek művelték a földeket, illetve az algyői olajmezőhöz kapcsolódva megkezdődött a kőolaj-kitermelés. Ez már a Tápáirét történetének egy újabb korszaka.³⁷

Az 1960-as évek közepén az egyik kertészet ellátására melegvizet kerestek, ezért a mostani tápéi új temető mellett kutat fűrtak. Nem víz tört fel a mélyből, hanem olaj. Olyan nagy nyomással, hogy nem bírták azonnal elzárni, rámosta az olajat a környező épületekre és a kertészet növényeire. Később a Tápáirétet is próbálták földtérképezni, hol vannak még ilyen olajmezők. Az egész Rétet betelepítették nagy olajfűró tornyokkal. Ekkor szüntették meg a tápéi pontonhidat is, mivel az nem bírta el a nagy daruskocsikat, fölszereléseket. Helyette nagy teherbírású kompot állítottak be. Ez az olajkeresés megnehezítette a tápéreti téészek működését. Mindenütt ott voltak az olajkutak, emiatt nagyüzemben nehezen tudták művelni a földeket.

Néhány évvel később az 1970-es májusi árvíz nemcsak Szegedet, hanem a rétiakat is fenyegette. Ekkor a tanyai lakosok jórészt Tápéra telepítették át. A víz június 8. körül apadt el, de nagyon sok tanya belvizes lett. A téészesítés és az árvízveszély ideje közel esett egymáshoz, így a Tápáirét elnéptelenedése viszonylag rövid idő alatt lezajlott.

Az utóbb években többször jártam ezen a területen. Az egykori tanyai világnak már csak emléke él. Van még élet a Réten, vannak még lakott tanyák, de ezek csak hírmondói a Tápáirét hajdani életének.

Ferenc bácsinak három családja volt: Ferenc Budapesten szerzett gépészmérnöki diplomát, Pali ugyanott építészmérnök lett, Jutka óvónői diplomát szerzett. Pali az '56-os forradalom után Franciaországba ment ki, ma is ott él.

Annus néni férje, Miklós Nagy Ferenc 1945-ben halt meg. Annus néni özvegyen nevelte föl a két gyereket, a Ferit, mög a Pannit.

Manci néninek (Bódi Mihályné) négy lánya született: Mária közgazdasági, Rózsi húsipari technikumot végzett, Panni a mezőgazdaságban dolgozott, Ibolya pedig szintén közgazdasági technikumot végzett, de ő 1963-ban meghalt.

Tóni bácsiéknál három család született – Rozália, Mária és Antal.

Jani bácsiéknál Jancsi vízvezeték-, Gyuszi meg autószerelő lett, Ani és Margit pedig közgazdászok lettek.”

³⁷ Jó összefoglalást ad erről az időszakról ifj. Lele József A Tápáirét tanyái című tanulmánya.

IRODALOM

ANDRÁSFALVY Bertalan

1971 Állattartás. In: Juhász Antal (szerk.): Tápé története és néprajza. Tápé, 327–360.

BÉL Mátyás

1984 Csongrád és Csanád megye leírása. In A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1980–81. Szeged

CSÍKVÁRI Antal (szerk.)

1938 Csongrád vármegye. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala Bp.

GIDAY Kálmán

1971 A török hódoltságtól az I. világháborúig. In Juhász Antal (szerk.): Tápé története és néprajza. Tápé, 57–89.

JUHÁSZ Antal

1971 Falukép, település. In Juhász Antal (szerk.): Tápé története és néprajza. Tápé, 431–442.

KRISTÓ Gyula:

1971 A középkori Tápé. In Juhász Antal (szerk.): Tápé története és néprajza. Tápé, 47–56.

ifj. LELE József – Waldmann József:

1971 Névadás, ragadványnevek. In Juhász Antal (szerk.): Tápé története és néprajza. Szeged, 837–846.

ifj. LELE József

1978 A tápairét tanyái. In A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1976–77. Szeged, 253–281.

1999 A tápairéti és a Szeged tanyai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmai. In A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1999. Szeged, 569–589.

MOLNÁR Imre

1971 Földművelés. In Juhász Antal (szerk.): Tápé története és néprajza. Tápé, 365–392.

OLTVAI Ferenc

1971 A felszabadulás és az új élet megindulása. In Juhász Antal (szerk.): Tápé története és néprajza. Tápé, 119–139.

SZ. LUKÁCS Imre

1985 Tábor a pusztán. Bp.

TROGMAYER Ottó

1971 Tápé történetének régészeti emlékei. In: Tápé története és néprajza. Tápé, 31–45.

A farmstead in Tápairét and its residents in the 20TH century

by IBOLYA KERÉKES

The farmstead whose story I relate used to stand in *Tápairét* and once belonged to Ferenc *Palika* Koszó, my great-grandfather on my father's side. By relating the story of the farmstead, I seek to present the life of a family and life in *Tápairét* in general.

Tápairét lies on the left bank of the River Tisza, in an area between the Rivers Tisza and Maros. Prior to river regulation, it was an area zigzagged with innumerable river branches. The first farmsteads were constructed there after the regulation of the River Maros in 1844. With the passage of time, all the farmstead owners sold their town houses and went to live on their farmsteads for good. Farmsteads became their permanent residences. Their owners went to marketplaces in Szeged, Makó and Vásárhely. They only visited Tápé on religious and family holidays, or when they had to see the authorities on business.

Tápairét flourished between the 1920s and the era of forced collectivisation. The fact that as many as four *schools* were erected was a clear indication of the large number of farmsteads there. These schools also doubled as religious and cultural centres. School buildings housed farmers' meetings, and teachers themselves used to organise cultural get-togethers.

Ferenc *Palika* Koszó (b. 1884, d. 1956) was born in Tápé. He was nine when his father died. His mother raised five children, including Ferenc, all on her own. Later, as the only male child in the family, he continued cultivating the land left to him by his parents. He married Rozália *Tútor* Molnár (b. 1888, d. 1956) on 28 January 1907. After his marriage he went on living in Tápé. He crossed the River Tisza to cultivate family land on the far side. Following the death of his father-in-law, he sold the house in Tápé, and moved to his father-in-law's farmstead in *Tápairét* in 1920. At that time he had five children. Two more were later born on the farm.

The land there was quality chernozem. The crops grown there were mainly wheat, barley, oats and alfalfa. The vegetable garden around the farmhouse provided subsistence farming. In 1930 they already had a total of approximately 43 acres of land. The entire family was engaged in farming and even the relatives in Tápé and neighbours from nearby farms were involved in sowing, harvesting and so on. Corn production was the family's main source of income. During the war, in accordance with a government decree, the cultivation of certain industrial plants was compulsory. That is why sugar beet, linseed and hemp were grown on the farm as well.

When the children got married the land was divided into equal shares among them, but they continued to work together. In 1948 the family agreed that János, the youngest boy, and his wife should take care of the ageing parents. In return, their share of land was larger than that of the others. They were given over 7 acres of land.

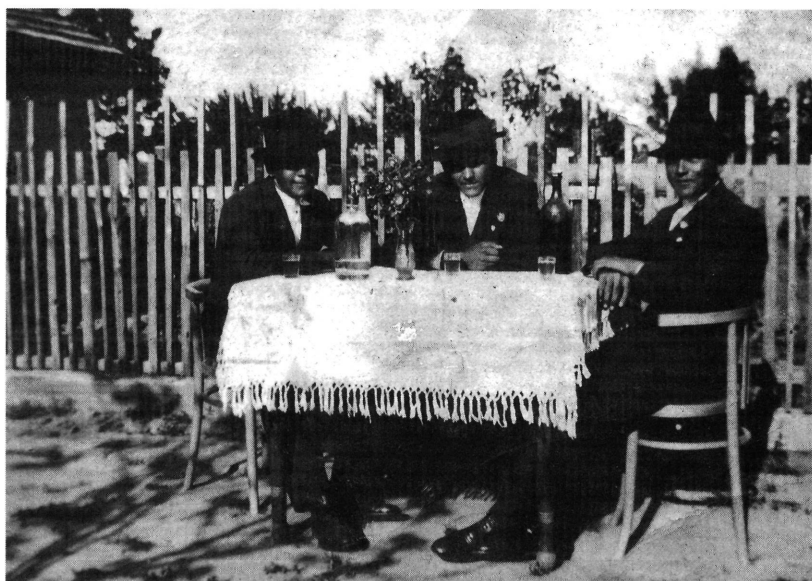
My great grandfather was also a member of the administrative body of the village, which was represented by four *jurors*. Three of them represented villagers and the other juror represented people in outlying areas. Between 1933 and 1944 my great grandfather represented the interests of the farmers in *Tápairét*. The 1944 reorganisation of public administration left my great grandfather's prestige among local farmers undamaged. In the new regime his past as a juror and his deep religious conviction were frowned upon. When terror along Stalinist lines began in the Rákosi era, four families from the Tápé area were arrested. Three were from the Tápé village and the fourth family was from *Tápairét*, whose members were Ferenc Koszó, his wife, their son János and his wife who lived with them. They were packed into cattle wagons in Szeged and interned in Tiszaszentimre. They lived and worked in a forced labour camp for three years along with five hundred other people. They were only permitted to return home in August 1953. Only by that time there was no home to return to. Soon after they had been dragged away from home, looters from Tápé appeared. They slaughtered the livestock and took everything they could lay their hands on. The local co-operative farm first used the empty farm buildings as pigsties then dismantled them and the building material was shared out among its members.

The parents were taken care of by their children. They lived with one of their daughters. In the summer they visited their other children living on farms. They died soon after they had returned home. Ferenc Koszó died at the age of 72 on 27 January 1956, while his wife Rozália Molnár died at the age of 68 on 24 December 1956. Symbolically, their death also closed a chapter in the history of the family.

1. kép. Családi kép a lourdes-i oltár körül (1939)

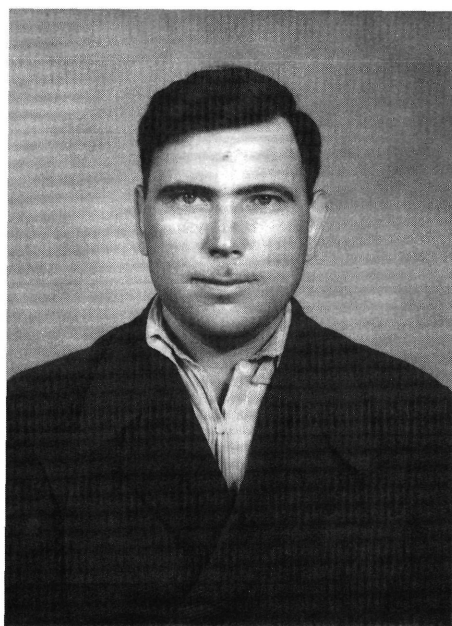
Ülnek: Kószó Ferencné Molnár Rozália és Kószó Ferenc. Állnak (a kép bal oldalán, jobb felé haladva): Kószó Ilona, Kószó Anna, Kószó Mária (Bódi Mihályné), Bódi Mihály; a kép jobb oldalán, balról jobbra: Battancs József, Kószó Rozália (Battancs Józsefné), Kószó Ferenc, Kószó Antal, Kószó János

2. kép. Vasárnap délután a tanyán (1940-es évek eleje)
Balról jobbra: Kószó Antal, ismeretlen férfi, Novák István

3. kép. Rózsafüzér-ima után a kutasi iskolánál, 1939. július 12-én

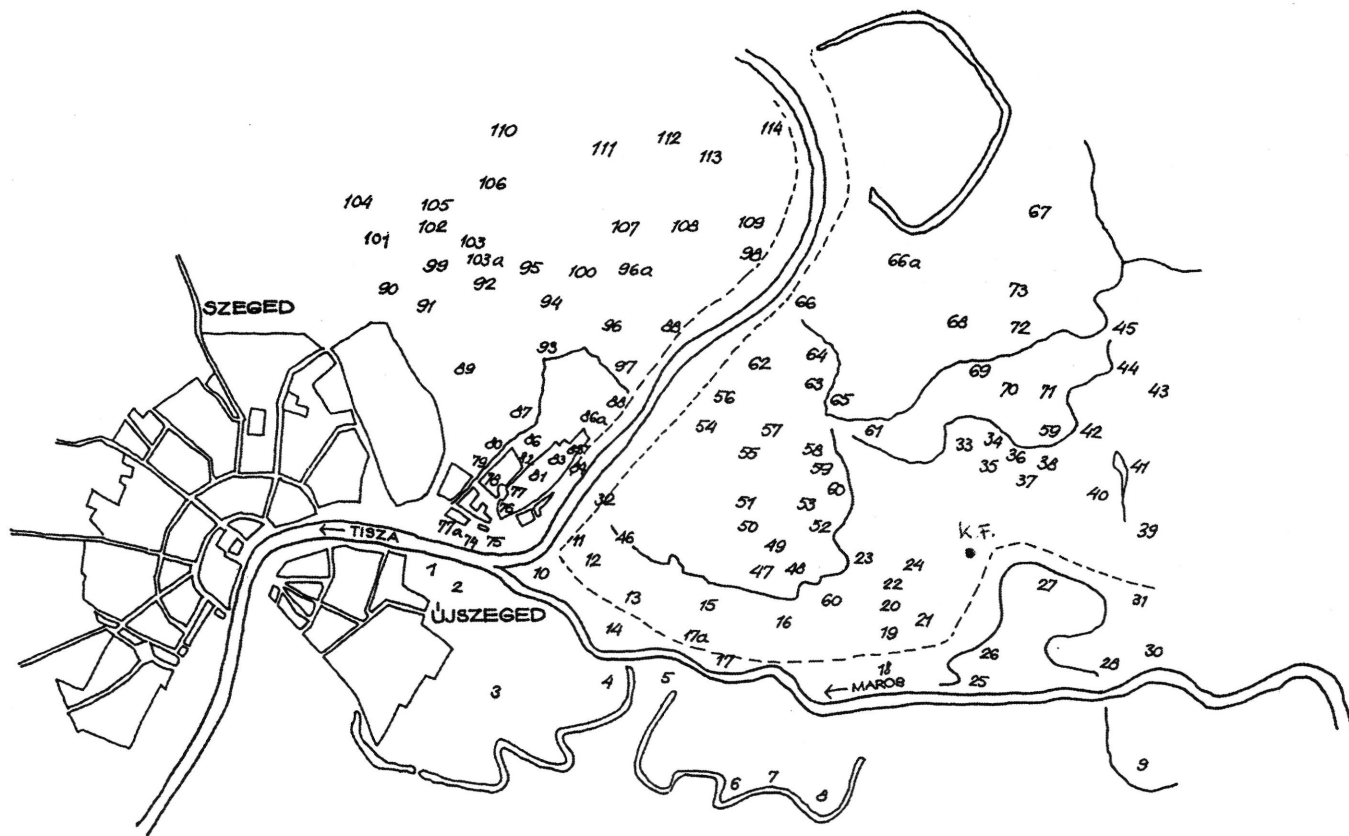
4. kép. Kószó János (1948)

5. kép. Kereses János és családja (1952) Balról jobbra: Kereses Jánosné Kószó Ilona, elől: Kereses László, mögötte Kereses János, Kereses Ferenc és Kereses János

6. kép. A lebői iskola 8. osztályos tanulói 1958-ban. Balról jobbra: Rácز István, Széll Erzsébet, Kereses Ferenc, Makra Antal, Széll Jolán, Kocsis László és tanítójuk: Mihály János (szül. 1908)

TÁPÉ HATÁRÁNAK TÉRKÉPVÁZLATA